

Β. Μ. ΤΣΟΠ

Η Συμμετοχή των Ελλήνων
Εποίκων της Αζοφικής
στο Μαχνοβιτικό Κίνημα (1918-1921)

Εκδόσεις της Λαϊκής Βιβλιοθήκης

ΒΙΒΛΙΟ / Υποθήκη

**Αν πυθένης σηκωσ' έτμε / Πας τ' ομπά
παιδιά**

Πες το τζοα πλατί κε ίσοσ / Πες το

**Υγκρανία
Βς ντρανύ πλατέα ζάνια / Κε ας σου τα
φτία 'μ
Βς κτυσπρό τα τιόρκα γιάρια / Τ'
φοεσρό τ' λαλία?**

**Σηκωσέτμε ακοθέτε / Σηκωθετ' απάνω
φορτικέτε πες το αίμα τ' / Τ' άτχο του
ντυσμάνο?
Κε ατότες άντα στέκετ' / Κτυκισί το
φλόγα
Κη 'ζμονάτ ναμί ανκέθειτ / Πίχως άτχο
λόγα?**

*

Αν πεθάνω σηκώστε με / στο λόφο απάνω παιδιά
Στην πλατιά τη στέπα / Στην ίδια την Ουκρανία
Να βλέπω τα πλατιά χωράφια / Κι ας φτάνει στ' αυτιά μου
Απ' του Δνείπειρου τις τυφλές χαράδρες / Η φοβερή λαλιά!

Σηκώστε με και σηκωθείτε / Σηκωθείτ' απάνω
Πνίξτε στο αίμα του / τον άτιμο εχθρό!
Και τότε, όταν σταθεί / Η φλόγα του πολέμου
Μη λησμονάτε να με θυμηθείτε / Χωρίς άσχημο λόγο!

Για πρόλογο...

Σ τις αρχές της δεκαετίας του '90, μια παρέα νεαρών αναρχικών επέστρεφε στη Σαλονίκη απ' την Αθήνα, με το βραδινό φτηνό τρένο. Η κουβέντα τους στράφηκε κάποια στιγμή αναπόφευκτα στα «πολιτικά» κι έμεινε 'κεί για ώρα. Στη γωνιά του φουλαρισμένου κουπέ, καθόταν με κλειστό στόμα κι ανοιχτά αυτιά ένας πενηντάρης, που φορούσε ένα τριμμένο καφετί σακάκι μ' άσπρη ρίγα, πολυκαιρισμένα σκαρπίνια κι έφερεν κάπως του Τενγκίζ Σουλακβελίτζε – δε χρειαζόταν κοφτερή αντίληψη για να καταλάβει κάποιος ότι προερχόταν απ' την πρώην Σοβιετική Ένωση, μιας και τα σύνορα είχαν ανοίξει πρόσφατα. Λίγο πριν τη στάση στη Λάρισα, ο νυχτερινός συνταξιδιώτης εκδηλώθηκε: «Αυτά που λέτε τόσην ώρα τά 'λεγε κι ο Μάχνο». Έκπληκτοι, οι νεαροί θέλησαν να μάθουν από που γνώριζε το Νέστορ Μάχνο. Ο ομογενής φάνηκε να εκπλήσσεται περισσότερο απ' τους αναρχικούς – «Εγώ πως τον ξέρω ή εσείς;». Αφού οι τελευταίοι του εξήγησαν πως ό,τι γνώσεις διέθεταν προέρχονταν απ' τα βι

βλία, εκείνος ετοιμάστηκε να κατεβεί και πριν το κάνει τους απάντησε χαμογελαστός: «Εγώ τον ξέρω καλά επειδή ο παππούς μου πολέμησε στον Στρατό του!».

– 1 –

Ο Νέστορ Μάχνο (1888-1934) ήταν Ουκρανός αναρχικός, καταγόμενος από φτωχή αγροτική οικογένεια του Γκιουλάι-Πολέ, στα όρια της σημερινής περιφέρειας της Ζαπορίζια. Κατορθώνοντας να επιβιώσει από μια σειρά διώξεων και φυλακίσεων του Τσαρικού καθεστώτος, αναδεικνύεται στο φυσικό ηγέτη του αναρχικού αγροτικού κινήματος της Μαχνοβτσίνα, παίρνοντας το προσωνύμιο «Μπάτκο – Πατέρας». Με το ξέσπασμα της Οχτωβριανής Επανάστασης, οργανώνει τον τοπικό πληθυσμό σε πολιτοφυλακές/μιλίσιες και ρίχνεται στον επαναστατικό αγώνα εναντίον του καθεστώτος Σκοροπάντσκι (ντόπιου συνεργάτη των Γερμανο-Αυστριακών δυνάμεων κατοχής) κι αργότερα ενάντια στους Λευκοφρουρούς αντεπαναστάτες που επιθυμούν να επαναφέρουν τον Τσαρισμό. Παράλληλα, δίνει ξεχωριστό βάρος στο χτίσιμο της νέας κοινωνίας πάνω στις αρχές του διεθνισμού, της αλληλεγγύης των καταπιεσμένων και της κοινωνικής ισότητας, οργανώνοντας κομμούνες και σοβιέτ στα εδάφη που ελέγχει ο Εξεγερτικός Επαναστατικός Στρατός της Ουκρανίας (Μαχνοβίτες). Συνάπτει στρατιωτική συμμαχία με τους Μπολσεβίκους αλλά είναι φανερό ότι αυτή δεν πρόκειται να κρατήσει για πολύ – ο απολυταρχισμός κι η δεσποτική αντίληψη των τελευταίων για τον «κομμουνισμό», τους κάνει να στραφούν σύντομα εναντίον του, συντρίβοντας με προδοτικό και κτηνώδη τρόπο τα επαναστατικά επιτεύγματα της Μαχνοβτσίνα. Ο Μάχνο καταφεύγει αρχικά στη Ρουμανία κι ύστερα στο Παρίσι, όπου πεθαίνει μέσα στη φτώχεια και φυματικός το 1934.

Αποφασίσαμε στην πρώτη εκδοτική απόπειρα της Λαϊκής Βιβλιοθήκης να καταπιαστούμε μ' ένα ζήτημα μάλλον παραμελημένο, αν όχι άγνωστο – τη συμμετοχή των Ελλήνων Ποντίων (των Β.Α. ακτών της Μαύρης Θάλασσας - Αζοφική) στο κίνημα της Μαχνοβτσίνας. Βασικό ρόλο στην επιλογή μας έπαιξε μια παρεξήγηση που θεωρούμε ότι επικρατεί γύρω απ' το συγκεκριμένο θέμα: ο εθνικισμός, ο μεγαλοϊδεατισμός κι η πατριωτική θρηνωδία έχουν σφιχταγκαλιάσει σε τόσο μεγάλο βαθμό το «Ποντιακό», ώστε κι εμείς, οι αναρχικοί, καταλήγουμε ορισμένες φορές να δεχτούμε άκριτα τούτη την ταύτιση. Η ιστορία μας διδάσκει ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι. Δεν υπάρχουν λαοί κι εθνοτικές ομάδες που είναι απ' τη φύση τους «αντιδραστικοί» ή «επαναστάτες», μιας κι είναι η ανάγκη, όπως κι οι συνθήκες που επικρατούν σε μια δεδομένη εποχή, που έχουν τον πρώτο ρόλο. Είναι ακριβώς αυτές που έφεραν στις γειτονιές μας, στη διάρκεια της τελευταίας 25ετίας, ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων απ' τις περιοχές όπου έδρασαν οι Μαχνοβίτες παρτιζάνοι. Δεν θεωρούμε απίθανο να συναντήσουμε αργά ή γρήγορα κάποιον απ' τους πρώτους, στον οποίο να έχει μεταφερθεί ο απόηχος εκείνων των ιστορικών γεγονότων με τη μορφή

παραμυθιών, θρύλων ή διηγήσεων του παππού δων και των γιαγιάδων του. Υποσχόμαστε να τον φάξουμε!

**Απρίλης του 2017
παίκτη Βιβλιοθήκη**

* Το βασικό κείμενο είναι του Ουκρανού ερευνητή Βολοντιμίρ Μ. Τσοπ (V. M. Chop, **Participation of Prizov'ye Greek Colonists in the Makhnovist Movement**, 1918-1921, Kate Sharpley Library) ενώ το παράρτημα αποτελείται απ' το κείμενο του Νικ Χιθ (Nick Heath, **A short account of the role of the Black Sea Greeks in the Makhnovist movement**, Libcom.org) και ένα Μανιφέστο του Επαναστατικού Στρατού.

– 2 –

Β. Μ. ΤΣΟΠ

Η Συμμετοχή των Ελλήνων Εποίκων της Αζοφικής στο Μαχνοβιτικό Κίνημα (1918-1921)

Το ζήτημα που πραγματεύεται το παρόν άρθρο τοποθετείται στο σημείο τομής δύο

ξεχωριστών προβλημάτων. Απ' τη μια, αποτελεί μια ανεπαρκώς –μέχρι σήμερα– μελετημένη σελίδα της ιστορίας του επαναστατικού κινήματος κι απ' την άλλη, ένα άγνωστο κι ανεξερεύνητο στην ουσία φαινόμενο της ιστορίας της Ελληνικής Κοινότητας στην Ουκρανία. Παρόλο που στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, οι Ουκρανοί ερευνητές έχουν καταβάλει μεγάλες προσπάθειες πάνω στη μελέτη των δύο αυτών φαινομένων, τα έργα τους εξακολουθούν να εμπεριέχουν σκοτεινά σημεία που χρήζουν διευκρινήσεων. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί τη συνέχεια μιας σειράς άρθρων απ' την πλευρά του συγγραφέα, αφιερωμένων στις σχέσεις των Μαχνοβιτών παρτιζάνων με τις εθνικές

κοινότητες της Νότιας Ουκρανίας και τη στάση των τελευταίων απέναντι στον αγώνα για τη γέννηση μιας αναρχικής, «ακρατικής» κοινωνίας.

Ο συγγραφέας έχει ταχτεί στο σκοπό της αποσαφήνισης του βαθμού συμμετοχής των Ελλήνων της Αζοφικής στο Μαχνοβιτικό κίνημα, όπως και της διερεύνησης των αμοιβαίων σχέσεων ανάμεσα στο φιλοαναρχικό αγροτικό κίνημα και τους Έλληνες εποίκους.

Θα ξεκινήσουμε με δεδομένο το ότι το πρόβλημα των αμοιβαίων σχέσεων των Μαχνοβιτών με τους Έλληνες της Αζοφικής έχει τη δική του ιστοριογραφία. Ήδη απ' το 1924, στο Χάρκοβο, ο εκδοτικός οίκος «Molodoy Rabochiny» [Ο Νέος Εργάτης] εξέδωσε ένα απ' τα πρώτα βιβλία για τη Μαχνοβσίνα. Συγγραφέας του υπήρξε ένα πρώην μέλος του Πολιτιστικού-Εκπαιδευτικού Τομέα του Εξεγερτικού Στρατού, ο Ισαάκ Τέπερ (το πραγματικό του επώνυμο ήταν Γκορντέγιεβ), μέλος της Γραμματείας της Αναρχικής Συνομοσπονδίας «Nabat», που πρόδωσε τους συντρόφους του το 1921,

– 3 –

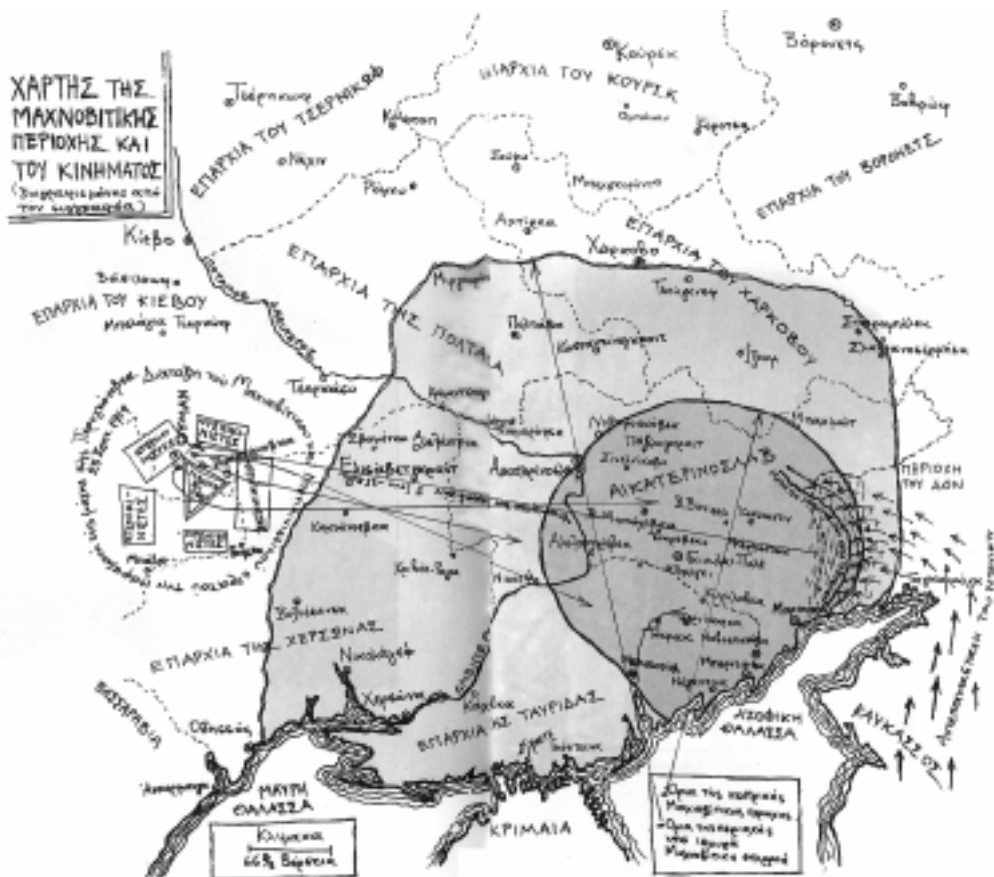
ξεκινώντας να εργάζεται για την Έκτακτη Επιτροπή (Τσε-Κα) **[Ισχυρή πρώτη σοβιετική μυστική αστυνομία]**. Αρχικά, λειτουργούσε σαν μυστικός πράκτορας στις γραμμές των Μαχνοβιτών κι έπειτα, μετά την καταστολή του επαναστατικού κινήματος, ανέλαβε καθήκοντα προπαγανδιστή, «αποκαλύπτοντας τις αισχρότητες» της εσωτερικής ζωής των αναρχικών δυνάμεων στο αναγνωστικό κοινό της Σοβιετικής Ουκρανίας. Παρόλο που το βιβλίο του αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εντεταλμένου έργου, εξακο

λουθεί ν' απολαμβάνει μεγάλο βαθμό σεβασμού απ' την πλευρά των ερευνητών ως μια εξαιρετικά πλούσια πηγή πληροφοριών, άμεσα προερχόμενης απ' τον πυρήνα της Μαχνοβιτικής κοινότητας. Όσον αφορά τη δική μας ξεχωριστή περίπτωση, το έργο εί ναι πολύτιμο επειδή ο συγγραφέας θέτει στον εαυτό του το ερώτημα: «από πού προήλθαν οι Μαχνοβίτες;» ... [απαντώντας] «από ένα σύνολο εύπορων ελληνικών οικισμών,

όπως το Κομάρ, το Μπογκατίρ, το Βελίκι και το Μάλι Γιανισόλ κτλ.» [1 – σ. 24]. Η άποψη του Τέπερ δεν έχει έχει εδραιωθεί στην ιστοριογραφία. Στο πέρασμα των επόμενων 65 χρόνων, οι μελετητές του Μάχνο αγνόησαν επιδεικτικά τη συγκεκριμένη φανταστική θεωρία για τις ελληνικές απαρχές της Μαχνοβσίνα, μέχρι που ο γνωστός τοπικός ιστορικός της Μαριούπολης, Λεβ Γιάρουτσκι, επέδειξε ενθουσιώδες ενδιαφέρον γι' αυτή. Το 1993, έγινε ο δημιουργός της πρώτης δημοσιευμένης έρευνας για τη συμμετοχή των «Ελλήνων της Μαριούπολης» στο Μαχνοβιτικό κίνημα, που την πραγ ματεύτηκε σ' ένα απ' τα κεφάλαια του έργου του. Αν και αμβλύνει σ' ένα βαθμό τη θεωρία του Τέπερ, ο Γιάρουτσκι συμφωνεί κατ' αρχάς μαζί του, δηλώνοντας ότι «το 1918, όταν ο Νέστορ Μάχνο απηύθυνε την έκκλησή του για εξέγερση, οι πρώτοι που ανταποκρίθηκαν ήταν οι αγρότες

των ελληνικών οικισμών της περιοχής της Μαριούπολης [2 – σ. 178]. Παρ' όλ' αυτά, κάθε σοβαρός ιστορικός έχει συνείδηση του αξιώματος που θέλει τους τοπικούς συναδέλφους του, ακόμα κι αν πρόκειται για τους καλύτερους εξ' αυτών, να παρασύρονται συχνά, θεωρώντας τις επιθυμίες τους ως πραγματικότητα, κι επομένως, θα πρέπει ο καθένας να υποβάλει τα αποτελέσματα των ερευνών τους στον πλέον προσεκτικό έλεγχο του βαθμού αξιοπιστίας τους. Γενικά, το συγκεκριμένο ζήτημα απαιτεί εκτεταμένη έρευνα, λεπτομερή μελέτη και τη διεύρυνση της ερμηνείας του μέσω της εισαγωγής καινούριων πηγών.

Το πρώτο ερώτημα που απαιτεί πειστικά μια απάντηση μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: γιατί οι «Έλληνες της Μαριούπολης» έδρασαν με οργανωμένο τρόπο εναντίον του καθεστώτος Ντενίκιν **[ισμ: τσαρικός στρατηγός που πολέμησε τους μπολσεβίκους]** το 1918-19; Γιατί δεν υποστήριξαν το συγκεκριμένο καθεστώς όπως, για παράδειγμα, έπραξαν οι Γερμανοί έποικοι και γείτονές τους; Βέβαια, η Ρωσική κυβέρνηση είχε αυτοανακηρυχθεί, ξεκινώντας απ' τα τέλη του 18ου αιώνα, ως προστάτης των συμφερόντων, πρώτα των Ορθόδοξων Χριστιανών της Κριμαίας, κι έπειτα των Ορθόδοξων Ελλήνων της Αζοφικής. Ήταν χάρη στις προσπάθειες των Ρώσων διπλωματών και Υπουργών που οι Έλληνες της Κριμαίας απελευθερώθηκαν απ' το ζυγό των Μουσουλ μάνων Τατάρων του Κριμαϊκού Χανάτου κι εγκαταστάθηκαν στις στέπες της Αζοφικής ενδοχώρας. Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, τα ελληνικά χωριά δεν υπόκεινταν στην **panshechina** [υποχρεωτική υπηρεσία υπέρ του γαιοκτήμονα – αγγαρεία] κι επίσης ούτε

Πηγή: Πέτρος Αρσίνωφ, **Ιστορία του Μακροβίτικου Κινήματος 1918-1921,**

Ελευθερος Τυπος, Δεκέμβριος 1980.

σε καθεστώς δουλοπαροικίας ή στρατιωτικής υποχρέωσης. Και ιδού η έκπληξη! Όταν ο Ρωσικός απολυταρχικός θρόνος παρέπαιε, καταρρέοντας το 1917, οι Έλληνες της Αζοφικής έλαβαν μέρος στον πόλεμο, όχι στο πλευρό των «Λευκοφρουρών», **[στη: οι φιλοτσαρικές αντεπαναστατικές δυνάμεις]** οι οποίοι επιθυμούσαν ν' αναβιώσουν το αυτοκρατορικό μεγαλείο, αλλά σ' αυτό των αντιπάλων των Λευκών, που κατέβαλαν μεγάλη προσπάθεια να καταπνίξουν το αντεπαναστατικό κίνημα.

Οι ρίζες αυτής της «προδοσίας» κρύβονται στα βάθη των αιώνων. Οι Έλληνες της Κριμαίας εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της σημερινών επαρχιών [oblast] της Ζαπο ρίζια και του Ντονιέσκ κατά τις δεκαετίες του 1770-80. Ένα διάταγμα του Πρίγκηπα Γκριγκόρι Ποτέμκιν, κυβερνήτη της επαρχίας του Νοβοροσίσκ, αναγνώριζε τα όρια της νέας τους επικράτειας. Τα σύνορα της «Αζοφικής Ελλάδας» εκτεινόταν απ' τη Θάλασσα του Αζόφ μέχρι τις εκβολές του ποταμού Μπέρντα, κι έπειτα, κατά μήκος της αριστερής όχθης του, μέχρι τις εκβολές του ποταμού Καρατίς. Κατόπιν, τα

όρια ανέβαιναν την αριστερή όχθη του Καρατίς ως τις στροφές του κι από 'κεί στην άνω

– 5 –

είσοδο του περίφημου φαραγγιού του Κομπιλνόνι (σημερινό τμήμα της Περιφέρειας του Κούμπισεβ, στην επαρχία της Ζαπορίζια). Από 'δώ, τα ελληνικά όρια ακολουθούσαν τη δεξιά πλευρά του φαραγγιού, που οδηγεί στο Μόκρι Γιαλ. Η περιοχή που είχε καθοριστεί απ' τον «επιφανέστερο των πριγκίπων» [Ποτέμκιν] εποικίστηκε αποκλειστικά από Έλληνες για περίοδο δεκαετιών. Όσοι κατοικούσαν προηγουμένως σ' αυτές τις εκτάσεις, οι οποίες ανήκαν στους Καλμούχους **[ισμ: φύλο μογγολικής καταγωγής]** του Κράτους της Κάτω Ζαπορίζια, είχαν το δικαίωμα να παραμείνουν μέχρι το τέλος του θερισμού του 1780. Με το πέρας αυτού, έπρεπε να εγκατασταθούν αλλού. Στην πραγματικότητα, ο πρίγκιπας δήλωσε ότι αν μετά από μια δεκαετία υφίστατο ακόμα ελεύθερη γη στη συγκεκριμένη περιοχή, τότε υπήρχε η δυνατότητα εγκατάστασης κι άλλων εποίκων [εκτός των Ελλήνων]. Όμως, ο Γ. Ποτέμκιν δεν το θεωρούσε πιθανό μιας κι η γη είχε μοιραστεί στους εποίκους σε μερικά των 60 δεσuatίνων [Десятина: μονάδα μέτρησης της γης] ανά νοικοκυριό, κατά μέσο όρο [3 – σ. 21]. Αυτό αποτελούσε όντως μια γενναιοδωρή προσφορά γης για καλλιέργεια κι ο πρίγκιπας ανέμενε ένα σταθερό ρεύμα εποίκων. Τα πράγματα όμως ήρθαν αλλιώς, μιας κι οι τελευταίοι δε φάνηκαν να σπεύδουν. Η μετακίνηση έγινε βίαια, συνοδευόμενη απ' τα κλάματα και τους θρήνους των γυναικών. Συνολικά, 31.000 Έλληνες εγκαταστάθηκαν σε 20 χωριά και την πόλη της Μαριούπολης [4 – σ. 11]. Οι Έλληνες δεν επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν τις ακτές της Νότιας Κριμαίας για τη στέπα, ανταλλάσσοντας τη Μαύρη Θάλασσα με την περιοχή του Αζόφ και το υποτροπικό κλίμα της με τις άnuδρες πεδιάδες. Παρόλ' αυτά υποτάχτηκαν στις δυνάμεις του Κράτους και πολλά ελληνικά χωριά ξεφύτρωσαν κατά μήκος των όχθων του Μόκρι Γιαλ και των ακτών της Θάλασσας του Αζόφ, κανείς όμως απ' τους Έλληνες δεν έσπευσε να ευχαριστήσει τους Ρώσους γι' αυτό. Στα όρια της Ζαπορίζια, γεννήθηκε μια μικρή Ελλάδα, έκτασης 100 χιλιομέτρων από βορρά προς νότο και 50 περίπου στο πλάτος. Στην επικράτεια της «Αζοφικής Ελλάδας» η γη εξακολουθούσε να περισσεύει κι έτσι ο πληθυσμός της κατέληξε ν' αναμιχτεί με το Ουκρανικό και το Εβραϊκό στοιχείο, χωρίς ωστόσο να πάψει να υπερτερεί. Οι Έλληνες απέκτησαν στις τάξεις των γειτόνων τους τη φήμη των καπάτσων, των πονηρών αγροτών με κοφτερό μυαλό και των ανθρώπων που ήταν απρόθυμοι να συσχετιστούν ή να συμμαχήσουν με τους Ουκρανούς, αν και ταυτόχρονα ήταν σχετικά άκακοι. Στην πλειοψηφία τους ήταν Ορθόδοξοι.

Στην πραγματικότητα, οι ελληνικές κοινότητες δεν υποστήριξαν αρχικά την εξέγερση των Μαχνοβιτών ενάντια στον Ντενίκιν αλλά το κομμάτι της που

εναντιωνόταν στο Αταμανάτο, **[ισμ: το νότιο καθεστώς-μαριονέτα των**

Γερμανο-αυστριακών] στα τέλη του 1918. Τα Αυστρο-Ουγγρικά στρατεύματα κατοχής έκαναν κατασχέσεις προμηθειών απ' τα ελληνικά χωριά σε όχι μικρότερο βαθμό απ' τα αντίστοιχα Ουκρανικά – γι' αυτό και οι λόγοι της στήριξης των εξεγερμένων ήταν παρόμοιοι. Η πρώτη επιχείρηση στα εδάφη της «Αζοφικής Ελλάδας» διεξήχθη απ' τους Μαχνοβίτες τον Οχτώβρη του 1918 κι ως ένα σημείο ήταν επιτυχημένη. Αμέσως μετά τη μάχη της Ντιμπρίβκα, την 1η Οχτώβρη του 1918 –η οποία σήμανε ακριβώς τη δημιουργία του «Μπάτκο [Πατέρα] Μάχνο» και της «Μαχνοβτσίνα»– ο Μάχνο άρχισε μια επιχείρηση

– 6 –

που ακολουθούσε τη διαδρομή Μπερντιάνσκ – Μαριούπολη – Γιούζοβκα με σκοπό την παρακίνηση του πληθυσμού σ' εξέγερση. Περνώντας απ' τα χωριά Γκαβρίλοβκα και Ιβάνκοβα, το Μαχνοβιτικό απόσπασμα κατευθύνθηκε προς την «ελληνική πόλη» του Κομάρ. Εκεί οι Μαχνοβίτες διέλυσαν την πολιτοφυλακή του Αταμανάτου και κάλεσαν τον κόσμο σε συγκέντρωση, στην οποία ομιλητές ήταν ο Νέστορ Μάχνο και ο Αλεξέι Μαρτσένκο. Ανέφεραν στους Έλληνες την απόλυτη καταστροφή του Βέλικο Μικαήλοβκα [Ντιμπρίβκι] απ' τους Γερμανούς κατακτητές, καλώντας τον πληθυσμό να οπλιστεί και να ξεσηκωθεί ενάντια στη μπουρζουαζία και τους προστάτες της – τα Αυστρογερμανικά στρατεύματα.

«Στο χωριό του Κομάρ» θυμάται ο Μάχνο «αρκετοί νεαροί Έλληνες ενώθηκαν αμέσως με το απόσπασμά μας, με τα δικά τους άλογα». Απ' το Κομάρ, οι Μαχνοβίτες κι νήθηκαν προς το γειτονικό χωριό Μπογκατίρ, που το κατοικούσαν Ουρούμ-Έλληνες, οι οποίοι μιλούσαν μεταξύ τους μια Κριμαίο-Ταταρική διάλεκτο. Στο ίδιο χωριό κατέστησε επίσης μια μεγάλη συγκέντρωση. Κατόπιν, οι Μαχνοβίτες επισκέφτηκαν ένα ακόμα ελληνικό χωριό, το Βελίκι Γιανισόλ [5 – σ. 109], μετά το οποίο στράφηκαν προς τα δυτικά. Η απλή αναφορά των συγκεκριμένων χωριών έχει οδηγήσει στην εντύπωση ότι αποτελούν και τα μέρη όπου γεννήθηκε η «Μαχνοβτσίνα». Ο ίδιος ο Μάχνο, σ' απομνημονεύματα ή σ' άλλα γραπτά του, δεν κάνει περαιτέρω αναφορές κάποιας σύνδεσης με τους Έλληνες επόικους στη διάρκεια του 1918. Γιατί λοιπόν ο Τέπερ προωθεί τη θεωρία του περί ελληνικής προέλευσης της «Μαχνοβτσίνα»; Τούτη η θεωρία, κατά τη γνώμη μας, ανήκει στην ίδια κατηγορία με τις υπόλοιπες «αποκαλύψεις» αυτού του αποστάτη αναρχικού, οι οποίες, σ' αντίθεση μ' αυτή, έχουν ριζώσει μερικώς στην ιστοριογραφία του κινήματος. Ο Τέπερ απλώς επανέλαβε πολλά απ' αυτά που του μετέφεραν οι Μαχνοβίτες όταν, ως νεοαφιχθείς νεαρός αναρχικός απ' το Χάρκοβο το 1920, δέχτηκε άκριτα ως αλήθεια τις ιστορίες που του είπαν. Ένα παράδειγμα αφορά την αποφασιστική επιρροή που [υποτίθεται ότι] ασκούσαν στον Μάχνο οι απόψεις του υποτιθέμενου ιδεολογικού μέντορά του Π. Αρσίνοφ **[στημ: Ρύσος αναρχικός και παλιός συγκρατούμενος του Η.]** Άλλο αφορά

την πρακτική των μυστικών πολιτικών δολοφονιών απ' την πλευρά του Εξεγερτικού Στρατού. Η ελληνική εκδοχή των απαρχών της Μαχνοβσίνα ανήκει στη συγκεκριμένη κατηγορία των ατεκμηρίωτων υποθέσεων που δεν υποστηρίζονται απ' οποιαδήποτε άλλη πληροφορία.

Αφού απαλλάχτηκε απ' την κυριαρχία του Αταμανάτου με τη βοήθεια των Μαχνοβιτών, η ελληνική κοινότητα απ' τις αρχές του 1919 προσπάθησε να διατηρήσει μια αυστηρά ουδέτερη στάση και να μην εμπλακεί στον Εμφύλιο Πόλεμο μεταξύ των «Κόκκινων» Ρώσων και των «Λευκών». Όμως η στιγμή και οι συνθήκες κατέστησαν σύντομα αυτή την ουδετερότητα ανέφικτη.

Πρώτα απ' όλα, μια τρίτη δύναμη –οι Μαχνοβίτες– ήταν παρούσα: ήταν ξεκάθαρα μη Ρωσική κι έδρευε ακριβώς στα δυτικά των ελληνικών οικισμών. Δεύτερον, οι «Λευκοφρουροί» απέρριψαν κατηγορηματικά την ελληνική ουδετερότητα, αρχίζοντας να τους εκμεταλλεύονται [τους Έλληνες] με κάθε δυνατό τρόπο προς όφελος της «Λευκής» υπόθεσης. Η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι για τους επί μακρόν υποφέροντες Έλληνες ήταν η επιστράτευση που κάλεσαν οι

– 7 –

Ντενικινικοί στις αρχές του 1919. Οι αξιωματικοί του Εθελοντικού [Λευκού] Στρατού συμπεριφέρθηκαν κατά τρόπο ακραία κτηνώδη, δρώντας όχι σαν απελευθερωτές της ίδιας τους της πατρίδας αλλά περισσότερο ως πλιατσικολόγοι σε κατεκτημένη χώρα. Στην αρχή όμως της χρονιάς δεν υπήρχαν πολλοί απ' αυτούς τους νταήδες κι έτσι ο λαός θεώρησε ότι αν οργανωνόταν κι έβρισκε κάποιους συμμάχους, θα μπορούσε να «λιώσει τούτες τις οχιές».

Τ' αποτελέσματα της επιστράτευσης υπήρξαν υπερβολικά φτωχά για τους «Λευκοφρουρούς». Μέχρι τις 17 Φλεβάρη του 1919, στα σημεία συγκέντρωσης της πόλης της Μαριούπολης και των δύο κοντινών ελληνικών περιοχών είχαν παρουσιαστεί όχι περισσότεροι από 500 άνθρωποι σε σύνολο τουλάχιστον 8.000 κληθέντων. Οι επιστρατευμένοι περιοριζόνταν σε άντρες των κλάσεων 1917-18 που δεν είχαν κάνει ακόμα τη στρατιωτική τους υπηρεσία. Αντιδρώντας, οι «Λευκοφρουροί» αποφάσισαν να προχωρήσουν σε βίαιη επιστράτευση, η οποία προκάλεσε αμέσως συγκρούσεις με τα αποσπάσματα αυτοάμυνας των χωριών. Για παράδειγμα, την 1η Φλεβάρη του 1919, οι Λευκοί έστειλαν μια τιμωρητική μονάδα στο ελληνικό χωριό του Μανγκούς, το οποίο βρίσκεται στο δρόμο μεταξύ Μπερντιάνσκ και Μαριούπολης. Με την άφιξή τους στο χωριό, οι Λευκοί κάλεσαν σε συγκέντρωση τον πληθυσμό όμως η προσέλευση – ιδιαίτερα των πρώην λιποτακτών – ήταν μικρή. Έπειτα, οι «Εθελοντές» απαίτησαν την παραχώρηση στρατιωτών απ' την πλευρά των Ελλήνων, αλλά όσοι ήταν παρόντες τους δήλωσαν: «Δε δίνουμε ούτε έναν στρατιώτη». Κατόπιν τούτου, δόθηκε κάποιος χρόνος στους Έλληνες να σκεφτούν την κατάσταση επειδή οι «Λευκοί» θα επισκέπτονταν την ίδια μέρα ένα κοντινό ελληνικό χωριό, τη Γιάλτα. Η προειδοποίηση που απηύθυ

ναν στους χωρικούς του Μανγκούς όριζε ότι στην περίπτωση που δεν επανεξέταζαν τη θέση τους, οι «Λευκοφρουροί» θ' αποσπούσαν τους άντρες τους διά της βίας κι επιπλέον, ως μέσο τιμωρίας, θα καλούσαν σ' επιστράτευση και τις κλάσεις του 1915 και 1916. Οι χωρικοί, ωστόσο, πήραν τα μέτρα τους. Οι αγγελιαφόροι τους έφτασαν στη Γιάλτα πριν απ' τους Λευκούς, προειδοποιώντας τους γείτονές τους για τον κίνδυνο που διέτρεχαν. Οι άντρες της Γιάλτας, ανταποκρινόμενοι στο κάλεσμα, εγκατέλειψαν το μέρος τους πριν απ' την άφιξη των Λευκών και κινήθηκαν μυστικά προς άλλο ελ ληνικό χωριό, την Ούρζουφα. Στη Γιάλτα, οι εξαγριωμένοι «Λευκοφρουροί» αντέδρα σαν με μεγάλη σκληρότητα. Η συνέλευση του χωριού περικυκλώθηκε από ένοπλους στρατιώτες κι όταν οι Ντενικινικοί έμαθαν ότι οι επιστρατευμένοι είχαν διαφύγει προς άγνωστη κατεύθυνση, άρχισαν να λεηλατούν τις περιουσίες των «λιποτακτών» – τόσο τα ζώα όσο και τα υπόλοιπα αγαθά τους. Οι γυναίκες κι οι πατεράδες των φυγάδων ανακρίθηκαν αυστηρά και χτυπήθηκαν με τις ράβδους καθαρισμού των τυφεκίων. Πολλοί απ' τους στρατιώτες αρνήθηκαν να λάβουν μέρος σε τούτες τις ακρότητες κι έτσι ήταν οι ίδιοι οι αξιωματικοί του αποσπάσματος που ανέλαβαν το απεχθές αυτό έργο. Περίπου 25 γυναίκες του χωριού λιποθύμησαν απ' τον ξυλοδαρμό εκείνη τη μέρα. Το επόμενο διάστημα, οι Έλληνες του Μανγκούς, της Γιάλτας και της Ούρζουφα συγκεντρώθηκαν κι οχυρώθηκαν στην περιοχή του Μανγκούς. Κατέφτασε βοήθεια υπό τη μορφή ενός Μαχνοβιτικού αποσπάσματος απ' τον Σταθμό της Νοβοσπαζόβ-

– 8 –

κα και μιας παρτιζάνικης ομάδας από το χωριό του Ντερεβέτσκ. Λαμβάνοντας υπόψη τη δύναμή τους, οι αριθμητικά υστερούντες Έλληνες αντάρτες αναζήτησαν συνδρομή όπουδήποτε μπορούσαν να τη βρουν, ξεκινώντας απ' την κομματική επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ουκρανίας (Μπολσεβίκοι) της Μαριούπολης, στην οποία δήλωσαν την υποταγή τους. Παρόλ' αυτά, οι Έλληνες αναγνώρισαν γρήγορα την αξία των Μαχνοβιτών συμμάχων τους, επισημαίνοντας ότι ήταν ισχυρότεροι απ' τους Λευκούς, έχοντας συντρίψει μια φάλαγγα «Εθελοντών» που κινούνταν απ' το Μανγκούς προς τη Γιάλτα.

Ο Μ. Νταβίντοφ, διοικητής ενός αντάρτικου αποσπάσματος απ' το χωριό του Στά ρυ Ιχνάτικοβ, που αργότερα μετατράπηκε στο 11ο Σύνταγμα του Χνατίβσκυ της 2ης Ταξιαρχίας της 1ης Ουκρανικής Εξεγερτικής Μεραρχίας «Μπάτκο Μάχνο», αναφέρθη κε επίσης στις μεθόδους επιστράτευσης που χρησιμοποίησαν οι Ντενικινικοί στα ελλη νικά χωριά. Στα τέλη Απρίλη του 1919, δέχτηκε δύο αντιπροσώπους απ' τα κοινοτικά συμβούλια των ελληνικών χωριών Μπέσεβο και Λάτσι. Αναζητούσαν άμεσα λύση στο πρόβλημα των μονάδων του Εθελοντικού Στρατού που εισέβαλαν στα χωριά ψάχνοντας για εφόδια και τρόφιμα. «Οι αντιπρόσωποι του Λάτσι ανέφεραν: “Πιστέψτε μας Μαρκ Τιμοφίγιοβιτς, δε θα μας αφήσουν ζωντανούς.

Καθημερινά υποφέρουμε απ' τις επιδρομές. Αρπάζουν ότι θέλουν, αρπάζουν ακόμα και τις κοπέλες. Βοηθήστε μας!»». Το ελληνικό ζήτημα συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα των απομνημονευμάτων του Ντα βίντοφ. Σε μια μάχη που διεξήχθη κοντά στο χωριό Βέλικο-Αναντόλεμ, οι επαναστάτες αιχμαλώτισαν έναν ελαφρά τραυματισμένο υπαξιωματικό, ελληνικής καταγωγής. Ανα κρινόμενος, ανέφερε πως είχε παραδοθεί εσκεμμένα στο πεδίο της μάχης προκειμένου να περάσει με την πλευρά των εξεγερμένων. Έπειτα, εξήγησε λεπτομερώς στο διοικητή του συντάγματος τη στάση των ελληνικών κοινοτήτων και των στρατιωτών τους που είχαν επιστρατευτεί απ' τον Εθελοντικό Στρατό. «Διακόσιοι άντρες, Έλληνες στο σύνολο, επιστρατεύτηκαν δια της βίας σ' ένα σύνταγμα και στάλθηκαν στο Μέτωπο προκειμένου ν' αναπληρώσουν τις απώλειες του Λευκού Στρατού... Στη διάρκεια μιας βραδινής πορείας, το έσκασαν οι μισοί σχεδόν απ' αυτούς. Εμείς [οι υπαξιωματικοί – Β. Τσοπ] ήμασταν επίσης σύμφωνοι με το ενδεχόμενο της διαφυγής, αλλά φοβόμασταν τους αξιωματικούς μας. Δεν υπάρχει περίπτωση να σας πολεμήσουμε [τους Μαχνοβίτες – Β. Τσοπ]. Αν επιτεθείτε θα το σκάσουμε σίγουρα. Θα ρίξουμε μονάχα για τους τύπους, σημαδεύοντας τον ουρανό». «Γιατί δεν σκοτώσατε τους αξιωματικούς σας;». «Εμείς οι Έλληνες» δήλωσε «δεν επιθυμούμε να εμπλακούμε στις υποθέσεις των Ρώσων. Ό,τι αποφασίσετε εσείς, αυτό θα γίνει. Φοβόμαστε να σκοτώσουμε τους αξιωματικούς: είναι Ρώσοι. Θα ήταν όμως περίφημο αν τους σκοτώνατε εσείς» [6 – σ. 155].

Στις αρχές του 1919, η ελληνική κοινότητα ήταν αντιμέτωπη με μια δύσκολη επιλογή. Ποιο απ' τα επαναστατικά στρατόπεδα θα έπρεπε να υποστηρίξει: τους Κομμουνιστές ή τους Μαχνοβίτες; Η στρατιωτική συμμαχία όμως των Μαχνοβιτών με τους Μπολσεβίκους στο πρώτο μισό του '19 έλυσε προς το παρόν τούτο το δίλημμα. Όταν η εμπροσθοφυλακή της 3ης Ταξιαρχίας του Ζαντινπρόβσκυ (Μαχνοβίτες) διέσχισε τα εδάφη της «Αζοφικής Ελλάδας», τα ελληνικά επαναστατικά αντάρτικα αποσπάσματα

– 9 –

έγιναν Μαχνοβίτικα. Σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση των καλών σχέσεων διαδραμάτισε το γεγονός ότι οι Μαχνοβίτες προωθούσαν επισήμως το διεθνισμό και δήλωναν ότι μάχονταν όχι για την εθνική αλλά για την κοινωνική απελευθέρωση.

Ο τοπικός ιστορικός Λ. Γιάρουτσκι σημειώνει ότι κατείχε για πολλά χρόνια ένα χειρόγραφο του Ι. Τσουμπάροβ πάνω στο «Αντάρτικο Κίνημα της Περιφέρειας της Μαριούπολης», γραμμένο το 1966. Αναφερόμενος στην κρίση του 1918-19, ο Τσουμπάροβ αναφέρει το αντάρτικο απόσπασμα του

Β. Τοχταμίς, που δρούσε κοντά στα χωριά Στάρρυ Κέρμεντσουκ, Νόβο-Πετρίκιβικ, Νόβο-Καρακούμπ και Βελίκι Γιανισόλ. Στην περιοχή των χωριών Μάλι Γιανισόλ, Τσέρκαλα, Καλλεροβίκ, Μακεντόνοβικ και Σαρτάν ήταν ενεργές οι αντάρτικες δυνάμεις των Σπρούτσκο, Τσολόλο και Μπογκα ντίτζυ. Υπήρχε επίσης αναφορά σε παρτιζάνικες μονάδες απ' τα χωριά της

Νότιας Αζοφικής, Μανγκούς και Γιάλτα. Ας σημειωθεί ότι οι Έλληνες άποικοι προτιμούσαν να ονομάζουν τα χωριά που ίδρυσαν στην Αζοφική με τα ονόματα των τόπων που ζούσαν παλιότερα οι πρόγονοί τους, στην Κριμαία. Η μεγαλύτερη απ' τις τοπικές επαναστατικές μονάδες ήταν το σύνταγμα του Μ. Νταβίντοβ που αριθμούσε 3.000 άντρες και διέθετε ιππικό. Σ' αυτό υπήρχαν πολλοί Έλληνες απ' τον οικισμό Στάρρου Ιγκνατίβιτς, παρόλο που αυτό ήταν μάλλον γεωργιανό χωριό παρά ελληνικό. Στο σύνταγμα του Νταβίντοβ είχε σχηματιστεί ένα ξεχωριστό ελληνικό τάγμα, υπό τη διοίκηση του Ιβάν Τσου[μπ]άροβ (:), το όνομα του οποίου έχει αναφερθεί προηγουμένως. [2 – σ. 190]

Σύντομα όμως η κατάσταση μεταβλήθηκε. Το Φλεβάρη του 1919, σύμφωνα με το Μαχνοβίτη διοικητή, τα περισσότερα απ' τα ελληνικά αποσπάσματα συγχωνεύτηκαν. Ο νεοϊδρυθείς σχηματισμός έφτανε τους 1500 παρτιζάνους. Στις 21 Φλεβάρη, ο διοικητής των στρατιωτικών μονάδων που κινούνταν προς το Χάρκοβο (η μετέπειτα 2η Ουκρανική Στρατιά), Α. Σκάχκο, εξέδωσε ένα διάταγμα για τη δημιουργία της 3ης Ταξιαρχίας της 1ης Μεραρχίας Ζαντιπρόβσκυ, την οποία αποτελούσαν εννιά συντάγματα [7 – σ. 150]. Η 3η Ταξιαρχία της συγκεκριμένης μεραρχίας αποτελούνταν από μονάδες της [Μεραρχίας] Μπάτκο Μάχνο και το 9ο Σύνταγμα (το 3ο της 3ης Ταξιαρχίας) ήταν το «Ελληνικό Σύνταγμα», υπό τη διοίκηση του Β. Τοχταμής, ο οποίος προτάθηκε για τη διοίκηση του συντάγματος απ' τον Π. Ντυμπένκο στο Σταθμό Πόλογκι [8 – σ. 90]. Ο Βολοντιμίρ Φε οφάνοβιτς Τοχταμής ήταν Έλληνας-Ουρούμ, **[ισμ: ομιλούντες μια ταταρική διάλεκτο]** καταγόμενος απ' το Βελίκι Γιανισόλ. Το γεγονός αυτό εξηγεί το Ταταρικό του επίθετο. Άρχισε να χρησιμοποιεί το όνομα «Τοχταμής» μόνο όταν έβγαλε καινούρια χαρτιά απ' τη Σοβιετική κυβέρνηση **[ισμ: το αρχικό του ήταν «ταχταμίσε» ενώ το «τοχταμής» θύμιζε τον παλιό τάταρο ηγεμόνα]**. Στη διάρκεια της εξέγερσης εναντίον του Αταμανάτου, οργάνωσε μια μικρή παρτιζάνικη ομάδα στο χωριό Στάρου Κέρμεντσουκ (Σταρομλίνοβ κα). Τον Απρίλη του 1919, ο Π. Ντυμπένκο απένειμε στον Β. Τοχταμής το Μετάλλιο του Ερυθρού Λαβάρου για την κατάληψη της Μαριούπολης και πρότεινε στο Συμβούλιο των Λαϊκών Επιτρόπων της Ουκρανικής Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας να του απευθύνει επίσημο έπαινο [7 – σ. 292]. Παρόλο που ανήκε στο Μαχνοβικό σχηματισμό, δεν αποτέλεσε έκπληξη τ' ότι ο Τοχταμής αποδέχτηκε την επιβράβευση επειδή είχε αρχίσει να έλκεται απ' τον Μπολσεβικισμό. Διέκοψε τις σχέσεις του με τους Μαχνοβίτες

το καλοκαίρι του 1919. Ως Κομμουνιστής, ο Τοχταμής ήταν υπεύθυνος κατά τη δεκαετία του 1920 για το χτίσιμο μιας κονσερβοποιίας ψαριών, της οποίας έγινε ο πρώτος διευθυντής. Το 1935 πέθανε εξαιτίας μιας εγγενούς νόσου [9 – σ. 917].

Το σύνταγμα που διοικούσε δοξάστηκε στις μάχες της Μαριούπολης, του Βελίκι Γιανισόλ και του Βελίκι Τοκμάκ το Μάρτη και τον Ιούνιο του 1919. Η Μαριούπολη θεωρούνταν ανεπίσημη πρωτεύουσα της «Αζοφικής Ελλάδας» και για τους Μαχνοβίτες αποτελούσε ζήτημα τιμής να εκδιώξουν τους Ντενικινικούς απ' αυτήν. Η πρώτη επίθεση των Μαχνοβιτών εναντίον της Μαριούπολης έλαβε χώρα το Μάρτη του 1919 και συνδέθηκε άμεσα με την εν εξελίξει επεοία του Μανγκούς. Μετά την αρχική τους αποτυχία να υποτάξουν το Μανγκούς, οι Λευκοφρουροί επέστρεψαν με νέες δυνάμεις [2 – σ. 268] και μισή πυροβολαρχία με σκοπό να δώσουν ένα μάθημα στους ατίθασους Έλληνες. Όμως μέχρι τότε, το χωριό είχε καταληφθεί απ' τις Μαχνοβιτικές δυνάμεις που έλεγχαν και το Μπερντιάνσκ. Οι Λευκοί έπρεπε ν' αποχωρήσουν αφού οι Έλλη

νες τους απώθησαν εκ νέου, ενώ στα χέρια των τελευταίων έπεσε και το πυροβολικό τους. Έλληνες και Μαχνοβίτες καταδίωξαν τους Λευκούς απ' το Μανγκούς φτάνοντας πολύ κοντά στην πόλη, φοβήθηκαν όμως να εφορμήσουν εναντίον της αμέσως. Στο λιμάνι της Μαριούπολης στάθμευε ένας γαλλικός στολίσκος με κανονιοφόρους και ναρκαλιευτικά που ήταν εξοπλισμένος με όχι λιγότερα από 60 κανόνια. Επομένως, η [σχεδιαζόμενη] επίθεση των Μαχνοβιτών εναντίον της Μαριούπολης στις 19 Μάρτη αναβλήθηκε, καθώς κρίθηκε ανεπαρκώς προετοιμασμένη. Με σκοπό να εξασφαλιστεί η επιτυχημένη έκβασή της, έπρεπε να προσέλθουν επιπρόσθετες δυνάμεις.

Για την έφοδο εναντίον της Μαριούπολης, δημιουργήθηκε μια ειδική ομάδα απο τελούμενη από δύο Μαχνοβιτικά συντάγματα: το 8ο

(«Νοβοσπαζόφσκυ») και το 9ο («Ελληνικό»). Τα δύο συντάγματα μοιράζονταν μια μονάδα πυροβολικού (με 12 πυρο βόλα), 21 πολυβόλα και ένα αεροσκάφος τύπου «Φαρμάν 30», εξοπλισμένο με βόμβες διαφόρων τύπων. Απ' τις εφεδρείες της μεραρχίας και για τις ανάγκες της επίθεσης, ο διοικητής Π. Ντυμπένκο διέθεσε το τεθωρακισμένο τρένο «Σπάρτακος». Η γραμμή άμυνας των αντιπάλων ξεκινούσε απ' τα προάστια της Μαριούπολης στο Σταθμό του Σαρτάν, τον οποίο υπερασπιζόνταν 1.000 Λευκοί πεζικάριοι με τέσσερα ελαφρά πυρο βόλα, τεθωρακισμένα τρένα κι ένα απόσπασμα ιππικού. Στις 4 το πρωί της 28ης του Μάρτη, οι Έλληνες Μαχνοβίτες εξαπέλυσαν επίθεση εναντίον της πόλης απ' τα δυτικά.

Το 9ο Σύνταγμα Ζαντινπρόβσκυ βρέθηκε κατά τη διάρκεια της επίθεσης κάτω απ' τα πυρά των γαλλικών πολεμικών πλοίων, καθώς και του πυροβολικού των Λευκών που ήταν συγκεντρωμένο στο λιμάνι – συνέχισε όμως να προωθείται. Το σύνταγμα, χωρίς ν' ανοίξει πυρ και κάνοντας οικονομία στα πυρομαχικά μέχρι να προσεγγίσει τον εχθρό, ρίχτηκε σε μια επίθεση με ξιφολόγχες εναντίον των οχυρωματικών έργων των αντιπάλων. Ο υποδιοικητής του 9ου Συντάγματος σκοτώθηκε αλλά η έφοδος συνεχίστηκε. Για τη στάση του στη συγκεκριμένη μάχη, το σύνταγμα τιμήθηκε αργότερα με το πολυπόθητο Ερυθρό Λάβαρο [10 – σ. 183]. Ακολούθησε η νύχτα μετά τη νίκη. Στη διάρκειά της, στην πόλη της

Μαριούπολης άρχισαν λεηλασίες και αυθαίρετες έρευνες. Το πιθανότερο είναι ότι αυτές δεν πραγματοποιήθηκαν απ' τους Έλληνες αλλά από τις μονάδες του

– 11 –

Κόκκινου Στρατού που ήταν παρούσες στην πόλη, καθώς και από άλλους Μαχνοβίτες. Ο γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής της Μαριούπολης, Λ. Γκορόκχοβ, διαμαρτυρήθηκε λίγο αργότερα στην Κεντρική Επιτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ουκρανίας (Μπολσεβίκοι): «Η είσοδος των Κόκκινων στρατιωτών χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό... Οι λεηλασίες, τα μεθοκόπια, οι φόνοι, ο διωγμός των Εβραίων και κυρίως η ακολουθούμενη πολιτική του κατώτερου και διοικητικού προσωπικού, που συνιστούσε μια απωθητική αντικυβερνητική αγκιτάσια, επέδρασαν σε μεγάλο βαθμό στην υπονόμηση του κύρους της Σοβιετικής εξουσίας» [11 – αρκ. 3]. Την επόμενη μέρα, οι Μαχνοβίτες διέλυσαν την Τσε-Κα, η οποία είχε συσταθεί αμέσως απ' τους Κομμουνιστές που είχαν βγει απ' την παρανομία [7 – σ. 292]. Οι Έλληνες του 9ου Συντάγματος παρέμειναν στην πόλη στη διάρκεια αυτών των γεγονότων και επωμίστηκαν αργότερα την άμυνά της. Τον Απρίλη του 1919, την υποχρέωση αυτή ανέλαβε ένα απ' τα ελληνικά τάγματα του 9ου Συντάγματος μ' ένα απόσπασμα 500 αντρών [12 – αρκ. 11]. Τον Απρίλη του 1919, στο αποκορύφωμα της Μαχνοβιτικής επιτυχίας στην Αζοφική, έκανε την εμφάνισή του ένα ακόμα ελληνικό σύνταγμα, αναφερόμενο απ' το Μαχνοβίτη διοικητή Β. Μπιελάς* απλώς ως «Δεύτερο» μιας και προφανώς το 9ο [Σύνταγμα] θεωρούνταν το «Πρώτο» Ελληνικό. Το νέο σύνταγμα έλαβε μέρος σε μάχες με το στρατηγό του ιππικού Α. Σκούρο, κοντά στο Μάλι Γιανισόλ [8 – σ.148]. Αρχίζοντας απ' τον Απρίλη, η «Ελλάδα της Αζοφικής» κατέστη πολεμική ζώνη, εντός της οποίας η γραμμή του μετώπου πήγαινε μπρος-πίσω για μια περίοδο δύο μηνών. Μέσα στο μήνα, η περιοχή αυτή χάθηκε για τους Μαχνοβίτες αλλά μέχρι τα τέλη του την ξανακέρδισαν. Σύμφωνα με τ' απομνημονεύματα του γραμματέα της Επαναστατικής Επιτροπής [Ρεβ.Κομ] του Μπερντιάνσκ, Σ. Ντίμπιτς, τα ελληνικά σύνταγματα του Μπάτκο Μάχνο «διακρίνονταν για την ορθή πειθαρχία, οργάνωση και επιμονή τους». Ο Λ. Γιά ρουτσκι, συγκεκριμένα, γράφει ότι δεν έχει βρει καμιά απόδειξη για τυχόν συμμετοχή τους σε αισχρότητες και πλιάτσικα, χαρακτηριστικά των φτωχών αγροτών Μαχνοβιτών. Πρέπει να σημειώσουμε όμως πως δεν υπάρχει καμιά ένδειξη περί της προσπάθειας τους να βάλουν τέρμα στην πρακτική της λεηλασίας, όπως για παράδειγμα στην ίδια τη Μαριούπολη. Μια αξιόπιστη μαρτυρία, στις αρχές Απρίλη, γραμμένη με μολύβι για τον πολιτικό τομέα της 1ης Μεραρχίας, ενημέρωνε τη διοίκηση του επιτελείου για την κατάσταση του 9ου Συντάγματος: «1) Το ηθικό είναι σε ικανοποιητικό επίπεδο 2) Υπάρχει πυρήνας συμπαθούντων [των Μπολσεβίκων – Βλ. Τσοπ] 3) Διαθέτουν σύλλογο, σχολεία και βιβλιοθήκες στον 1ο, 2ο, 3ο, 4ο και 5ο λόχο, καθώς και χορωδία με ορχήστρα (οργανωμένη στις αρχές του Απρίλη). Υπάρχει

έλλειψη βιβλίων αλλά έχουν

* σμ: Ο Βίκτορ Μπιελάς, κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του από τους Μπολσεβίκους, έγραψε λεπτο μερή απομνημονεύματα, τμήμα των οποίων δημοσιεύτηκε το 1928, αλλοιωμένο και με αυθαίρετες προ σθήκες, προκειμένου να δυσφημιστούν οι Μαχνοβίτες. Το 1823 ο Μπιελάς εξορίστηκε στο Κουμπάν και το 1938 εκτελέστηκε, στο πλαίσιο των Σταλινικών εκκαθαρίσεων. Το 1993, ο γιος του Βίκτορ Μπιελάς, ο Αλεξάντερ Μπιελάς, ήρωας του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, βρήκε τα χειρόγραφα του πατέρα του στα αρχεία της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και τα δημοσίευσε. Κυκλοφόρησαν στα ελληνικά το 2007/2008 («Οι δρόμοι του Νέστορ Μάχνο ». τόμοι Α΄ και Β΄) από τις εκδόσεις **Βασιλυνία**, σε μετάφραση Ζήση Παπαδάκη.

– 12 –

οργανωθεί κινητά σχολεία που διδάσκουν γραφή κι ανάγνωση 4) Το σύνταγμα είναι αξιόμαχο αλλά τα Εσερικά **(σμ: αριστεροί σοσιαλεπαναστάτες)** και τα Αναρχικά στοι χεία υπερτερούν» [13 – αρκ. 9]. Όπως βλέπουμε, οι Έλληνες Μαχνοβίτες είχαν δημιουργήσει μια μάλλον συμπαγή στρατιωτική δομή μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα. Στα τέλη Απρίλη, ο Σ. Ντιμπέτς από κοινού με τον επικεφαλής του προσωπικού υπαίθρου της Μαχνοβιτικής ταξιαρχίας Γ. Οζέροβ, αναχώρησαν για να επιθεωρήσουν το Μέτωπο. «Κοντά στη Μαριούπολη συναντήσαμε την ελληνική μονάδα. Στα ελλη νικά χωριά, οι τιμωροί αξιωματικοί είχαν προβεί σε ανηλεή αντίποινα για οποιαδήποτε επαναστατική ενέργεια. Οι Έλληνες μισούν τους Λευκούς. Τους μισούν τόσο πολύ που δεν χρειάζονται παρά την παραμικρή ενθάρρυνση για να τους πολεμήσουν. Στις ελληνικές μονάδες έχει επιτευχθεί σιδερένια πειθαρχία». Ο Σ. Ντιμπέτς, αν και φίλα προσκείμενος στους Μπολσεβίκους, αφιερώνει έναν πραγματικό πανηγυρικό στον Β. Τοχταμίς ως διοικητή του Ελληνικού Συντάγματος. Αποκαλεί τη μονάδα του τον κα λύτερο Μαχνοβιτικό σχηματισμό: «Οι ελληνικές μονάδες ήταν το πιο αξιόπιστο τμήμα του στρατού του Μπάτκο [Μάχνο] και στις κρίσιμες στιγμές αυτός θα τις έριχνε στους πιο επικίνδυνους τομείς» [14 – σ. 205].

Και πραγματικά, οι κρίσιμες στιγμές πλησίαζαν. Στα μέσα του Μάη, το Σώμα του Κουμπάν του Στρατηγού Σκούρο διέσπασε τα μετόπισθεν των Μαχνοβιτών απ' το βορ ρά, συντρίβοντας τις μονάδες της 9ης Μεραρχίας του Κόκκινου Στρατού που βρίσκο νταν στο πλάι των Μαχνοβιτών. Οι Κοζάκοι του Κουμπάν κατέλαβαν την περιοχή του Γκρισίνσκυ κι ο Σκούρο ήταν τώρα σε θέση να επιτεθεί ανεμπόδιστα απ' το βορρά μέχρι το νότο – στα μετόπισθεν του Μαχνοβιτικού Μετώπου, στην «Ελλάδα της Αζοφικής».

Ήταν αναγκαίο ν' αναχαιτίσουν το ιππικό του Κουμπάν μ' οποιοδήποτε κόστος. Τότε οι άντρες της 2ης Ταξιαρχίας του Ουκρανικής Εξεγερτικής Μεραρχίας Μπάτκο Μάχνο (με ταξίαρχο τον Β. Μπιελάς και επιτελάρχη τον Μ. Νταβίντοβ) κινήθηκαν προς το Ελληνικό 9ο Σύνταγμα που βρισκόταν στο χωριό Μπέσεβο και το 12ο [Μαχνοβιτικό Σύνταγμα] Ιππικού (του Ντον) προς την κατεύθυνση των δυνάμεων των Λευκοφρου ρών. Στις 21 Μάη οι

σχηματισμοί ενώθηκαν. Μπροστά τους, στην κοιλάδα του Μόκρι Γιαλίβ, βρίσκονταν οι δυνάμεις του Σκούρο, στο χωριό του Βελίκι Γιανισόλ, το οποίο είχαν καταλάβει. Η τύχη όλου του Μαχνοβιτικού Μετώπου εξαρτώταν απ' την έκβαση αυτής της μάχης. Ο Β. Μπιελάς αναφέρει ότι το 9ο Σύνταγμα αποτελούνταν κυρίως από Έλληνες της περιοχής του Βελίκι Γιανισόλ, όπου οι στρατιώτες του Σκούρο είχαν τη χρονική άνεση να διαπράξουν αντίποινα εναντίον των οικογενειών τους και των μελών των κοινοτικών συμβουλίων. Κατεχόμενοι απ' τη δίψα της εκδίκησης, οι Έλληνες «ρίχτηκαν σαν λιοντάρια στο Βελίκι Γιανισόλ, σέρνοντας τους Κοζάκους έξω απ' τα σπίτια και πυροβολώντας τους στους δρόμους» [8 – σ. 207]. Όμως η δίψα για εκδίκηση δεν είναι το παν στον πόλεμο. Αν κι ο Β. Μπιελάς τονίζει ότι «οι διοικητές μας έδωσαν ιδιαίτερη προσοχή στις κινήσεις και τα πυρά του συντάγματος», η επίθεση εναντίον του χωριού εκδηλώθηκε πρόωρα, δίχως την απαιτούμενη μέριμνα για τη γύρω περιοχή. Στην κορύφωση της μάχης, οι κύριες δυνάμεις του Σκούρο ρίχτηκαν απρόσμενα στις Μαχνοβιτικές θέσεις απ' την πλευρά των χωριών Κομάρ, Κωνσταντινούπολη και Μπο-

– 13 –

γκατίρ. Εξαιτίας της εξελισσόμενης σύγκρουσης με τους Κομμουνιστές, οι Μαχνοβιτικές δυνάμεις είχαν στερηθεί προμελετημένα τον ανεφοδιασμό σε πυρομαχικά επί ένα μήνα κι οι Έλληνες ένωσαν στο πετσί τους τούτη την έλλειψη στην κρισιμότερη στιγμή της μάχης. Τελικά, μη μπορώντας ν' αντέξουν περισσότερο την πίεση των Κοζάκων, άρχισαν να υποχωρούν. Οι δυνάμεις του Σκούρο επιτίθονταν αδιάκοπα αλλά το Μαχνοβιτικό Ιππικό των Κοζάκων του Ντον εξαπέλυσε ανεπιθέση επιτρέποντας στους Έλληνες να οπισθοχωρήσουν στο Στάρυ Κέρμεντσουκ. Οι ελληνικές μονάδες αποτελούνταν από ανθρώπους των ίδιων χωριών: «Δεν υπήρξαν δειλοί. Τα σπαθιά έβγαζαν φωτιές. Δεν υπήρχαν τραυματίες ή αιχμάλωτοι... Οι εξεγερμένοι υπερασπιζόνταν τις φαμίλιες και τα σπίτια τους» [8 – σ. 207]. Ο διοικητής του 12ου Συντάγματος Ιππικού Μοροζόφ σκοτώθηκε στο πεδίο της μάχης και μαζί του έπεσαν 600 Μαχνοβίτες ιππείς. Οι Έλληνες, ανοίγοντας οδό διαφυγής απ' το χωριό, χρησιμοποίησαν και το τελευταίο τους βόλι και μάχονταν με τις ξιφολόγχες τους απέναντι στις σπάθες των Κοζάκων του Κου μπάν. Κοντά στο χωριό του Κέρμεντσουκ, το σύνταγμα περικυκλώθηκε τελικά απ' τον εχθρό κι αποδεκατίστηκε. Μονάχα ο διοικητής Τοχταμίς μ' ένα απόσπασμα 400 αντρών κατόρθωσε να διαφύγει σε ασφαλές μέρος – όλοι οι υπόλοιποι λόχοι εξολοθρεύτηκαν μέχρι ενός αντρός. Οι άντρες του Σκούρο υπέστησαν επίσης βαριές απώλειες στη μάχη κι έπρεπε να σταματήσουν για να ξεκουραστούν. Ωστόσο ο Μπιελάς υπερέβαλε σ' ένα βαθμό ως προς την ανηλεή φύση της μάχης. Στην πραγματικότητα υπήρξαν Έλληνες αιχμάλωτοι. Ο Στρατηγός Αντρέι Σκούρο αποφάσισε να χρησιμοποιήσει έναν απ' αυτούς για να παραδώσει μια επιστολή στο Νέστορ Μάχνο προσωπικά. Αυτή περιείχε την πρόταση της προσχώρησης της μεραρχίας του στο πλευρό των Λευκών. Ο Έλληνας

αιχμάλωτος απ' το 9ο Σύνταγμα παρέδωσε το γράμμα στον Μπάτκο [Μάχνο] στις 21 Μάη, στο χωριό Σβυατοντούκοβκα. Επιπλέον, ο Σκούρο είχε προμηθεύσει στον Έλλη να μια καινούρια αγγλική στολή με σκοπό να δείξει τις καλές του προθέσεις απέναντι στους Μαχνοβίτες. Ωστόσο, ο Μάχνο απάντησε στο στρατηγό με σκληρό τρόπο. Στα τέλη του Μάη, οι Μαχνοβίτες απώθησαν τις δυνάμεις του Σκούρο απ' την πλειονότητα των ελληνικών χωριών, όχι όμως για πολύ.

Στις 3-4 Ιούνη του 1919, η Πρώτη Καυκασιανή Μεραρχία του Σκούρο, με δύναμη 3.000 αντρών, με τέσσερα ελαφρά πυροβόλα και μεγάλο αριθμό πολυβόλων τύπου «Λιούις», εξαπέλυσε αντεπίθεση απ' τα βόρεια της «Αζοφικής Ελλάδας», καταλαμβάνοντας το χωριό Μπογκατίρ [15 – 3 Ιούνη].

Ταυτόχρονα, απ' τον τομέα της Μαριούπολης και σ' ένα μέτωπο που εκτεινόταν απ' το Στάρυ Κέρμεντσουκ ως την Ουρζούφα, εξαπέλυσαν επίθεση τα συντάγματα του Εθελοντικού Στρατού και το σώμα του Στρατηγού Μιχαήλ Βινογκράντοβ, που αριθμούσε 3.000 άντρες. Σύμφωνα με μια επιχειρησιακή αναφορά προς τον τομέα πληροφοριών της 14ης Κόκκινης Στρατιάς, στο συγκεκριμένο τομέα του Μετώπου «ο εχθρός πιέζει τις μονάδες μας, αναγκάζοντάς τες να υποχωρούν σ' όλο το Μέτωπο» [16 – αρκ. 45]. Στις 5 Ιούνη, τα στρατεύματα του Σκούρο επιτέθηκαν στις θέσεις των Μαχνοβιτών απ' τα πλάγια και τα μετόπισθεν, κοντά στα ελληνικά χωριά Κέρμεντσουκ και Καρακούμπ, σημειώνοντας νίκη και διεισδύοντας μέχρι τα όρια του χωριού Ροζόβκα, στα δυτικά των ελληνικών οικισμών [15 – 6 Ιούνη]. Εκείνο το

– 14 –

διάστημα, οι Έλληνες έγιναν οι πρώτοι πρόσφυγες των Μαχνοβιτικών περιοχών. Ορι σμένιοι απ' αυτούς μετακινήθηκαν με τον Εξεγερτικό Στρατό μέχρι το Ουμάν. Ο ταξίαρχος Μπιελάς σημειώνει: «Ήταν αδύνατο να κρατήσουμε το Μέτωπο. Σε μια ζώνη 100 βερστίων, **ΙΣΤΗ: ΘΕΡΣΤΙ=1.066 μ.**» ο πληθυσμός των πολιτών, φοβούμενος το ενδεχόμενο να αιχμαλωτιστεί απ' τους Λευκούς, υποχωρούσε μαζί με τους στρατιώτες. Ένα τεράστιο караβάνι τραβούσε προς τα δυτικά: κοπάδια από πρόβατα και γελάδια, κι ανάμεσά τους κάρα φορτωμένα με τα υπάρχοντα των χωρικών. Οι γυναίκες, παρατώντας τα σπιτικά τους, έπαιρναν μαζί τους για το δρόμο μια χούφτα απ' τη γη που γεννήθηκαν. Όμως, για πού τραβούσαν; Τούτη η μάζα των πολιτών που δε χρειάζονταν κανέναν! Πού θα έβρισκαν σωτηρία; Οι άνθρωποι αυτοί έτρεμαν τους Λευκούς. Με την ελπίδα να βρουν βοήθεια απ' τα βόρεια, υποχωρούσαν προς τα 'κεί. Δεν υπήρχε όμως καμιά βοήθεια επειδή ο βορράς είχε τα δικά του βάσανα» [8 – σ. 242].

Στις 6 Ιούνη, ο Μάχνο υπέβαλε την παραίτησή του ως διοικητής της μεραρχίας σε μια απέλπιδα απόπειρα ν' αποφευχθεί η σύγκρουση ανάμεσα στους Αναρχο-Μαχνοβίτες και τους Μπολσεβίκους. Ο Μπιελάς ανέλαβε τη διοίκηση των εξεγερμένων στρατιωτών και τη διαχείριση όλων των

πολεμικών εφοδίων που θα βρίσκονταν στα μετόπισθεν. Τότε, ο ανεφοδιασμός του 9ου Ελληνικού Συντάγματος ολοκληρώθηκε κι ο συγκεκριμένος ανασυγκροτημένος σχηματισμός ήταν και πάλι έτοιμος να ριχτεί στη μάχη [8 – σ. 248]. Τον Ιούνη, η τύχη της Ζαπορίζα κρίθηκε στις μάχες που διεξήχθησαν κοντά στο Βελίκι Τοκμάκ. Οι ισχυρότεροι Μαχνοβιτικοί σχηματισμοί, περιλαμβανομέ

νων των Ελλήνων, που «ξεχώριζαν για την πειθαρχία τους και το μίσος τους για τους Λευκούς» έδωσαν έναν πεισματικό αγώνα για μια ολόκληρη βδομάδα. «Ο Μάχνο δε μπορούσε να κρατήσει άλλο. Έριξε όλες τις ελληνικές μονάδες στη μάχη. Οι Λευκοί συνέτριψαν τους Μαχνοβίτες, αν και τα καλύτερα συντάγματά τους υπέστησαν επίσης βαριές απώλειες. Οι Λευκοί όμως υπερίσχυσαν επειδή ήταν καλύτερα εξοπλισμένοι κι η στρατιωτική τους εκπαίδευση φάνηκε αποτελεσματικότερη» [14 – σ. 217]. Οι Μα

χνοβίτες αναγκάστηκαν να οπισθοχωρήσουν πέρα απ' το Δνείπερο [ποταμό]. Ωστόσο, ο Σ. Ντιμπέτς σφάλει μεγαλοποιώντας τις απώλειες των ελληνικών μονάδων. Στις 6 Ιούνη, το 9ο Σύνταγμα Ζαντιπρόβσκυ εξακολουθούσε να υπάρχει. Ούτε και τότε είχε εξολοθρευτεί τελείως απ' το στρατό του Σκούρο. Μια αναφορά που απευθυνόταν στον πολιτικό τομέα της 14ης Στρατιάς περιγράφει την κατάσταση του συντάγματος μετά τη μεταφορά του στην εφεδρική ταξιαρχία: «Στο σύνταγμα μπορεί κάποιος να νιώσει ένα είδος παρτιζάνικου αέρα. Οι στρατιώτες και οι διοικητές τους τάσσονται με το Μάχνο. Ανάμεσα στους πρώτους, υπάρχουν ορισμένοι που είναι ιδιοκτήτες γης [τα ελληνικά χωριά αναφέρονταν ως εύπορα – Β. Τσοπ]. Το σύνταγμα είναι αξιόμαχο... Τα εθνικιστικό στοιχείο [δηλ. οι Έλληνες – Β. Τσοπ] κάνει την εμφάνισή του παράλληλα με τον αντισημιτισμό. Ο επίτροπος και οι διοικητές δε λαμβάνουν μέτρα για να εξαλείψουν τούτα τα φαινόμενα. Δεν επιτελείται πολιτικό και πολιτιστικό έργο. Η ηγεσία της μονάδας δυσλειτουργεί...» [17 – arc. 27].

Παρά τους [συγκεκριμένους] χαρακτηρισμούς, στα μέσα Ιούνη, ο διοικητής της 14ης Στρατιάς, Κ. Βοροσίλοβ, διέταξε τον Μ. Νταβίντοβ να σχηματίσει μια ταξιαρχία

– 15 –

αποτελούμενη από νέους της Αζοφικής που είχαν υποχωρήσει στα δυτικά. Ο Νταβίντοβ πρότεινε στους ανωτέρους του τέσσερις υποψήφιους για διοικητές των συνταγμάτων, ανάμεσα στους οποίους ήταν ο Β. Τοχταμίς. Η νέα ταξιαρχία έπρεπε να εγκατασταθεί στα προάστια της πόλης του Κρέμεντσικ, **[στη: να μη συγχέεται με το ελληνικό χωριό Κέρμεντσουκ]** όπου θα στέλλονταν οπλισμός και όπου θα στήνονταν εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις. Τρεις όμως απ' τους τέσσερις διοικητές των συνταγμάτων (δηλ. εκτός του Τοχταμίς) στασίασαν κι αρνήθηκαν να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους [8 – σ. 266] ελπίζοντας ότι θα

συνέχιζαν να μάχονται τους Λευκούς στη γενέτειρα γη τους. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, οι Έλληνες αντάρτες κατέληξαν με το χαρακτηρισμό των «Μαχνοβιτών», μ' εξαίρεση τον ηγέτη τους, Τοχταμίς. Όταν στα μέσα της δεκαετίας του '60, ο Λ. Γιάρουτσκι πήρε συνέντευξη απ' τον πρώην επικεφαλής του Κομματικού Κέντρου της Μαριούπολης (1919-1920), Β. Βαργκάνοβ, σχετικά με τη συμμετοχή των Ελλήνων της Μαριούπολης στον Εμφύλιο Πόλεμο, εκείνος σφύριξε απλώς μέσα απ' τα δόντια του: «Κουλάκοι **[στη: πλούσιοι χωρικοί]** και Μαχνοβίτες...» [2 – σ. 188]

Τον Οχτώβρη του 1919, οι Μαχνοβίτες επέστρεψαν στη Ζαπορίζα και ξανά, για διάστημα δυο βδομάδων, κατέλαβαν την «Αζοφική Ελλάδα». Ωστόσο, στις αρχές του 1920 οι σχέσεις των Ελλήνων με τους Μαχνοβίτες εισήλθαν σ' ένα νέο στάδιο, τ' οποίο μπορεί να ονομαστεί «περίοδος της βάσης ανεφοδιασμού» (1920-21). Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι Έλληνες δε σχημάτιζαν πια εθνικές μονάδες στα πλαίσια του Ε.Ε.Σ.Ο. (μ) [Επαναστατικός Εξεγερτικός Στρατός της Ουκρανίας – μαχνοβίτες] στο επίπεδο του συντάγματος αλλά έδιναν στους Μαχνοβίτες κάθε είδος υποστήριξης, καθιστάμενοι βασικό στοιχείο της «παρτιζάνικης βάσης εφοδιασμού» τους. Έτσι, για παράδειγμα, αν κοιτάξουμε το ημερολόγιο της συζύγου του Μάχνο, Γκαλίνα Κουζμένκο, μπορούμε να διαβάσουμε ότι στις 18 Μάρτη του 1920, οι Μαχνοβίτες άφησαν τον αναρχικό Ογκάρκοβ στο ελληνικό χωριό Μπογκατίρ με σκοπό να οργανώσει τοπικό αντάρτικο απόσπασμα [9 – σ. 833]. Οι ιστορίες των ελληνικών χωριών για τους Μαχνοβίτες μοιάζουν κάποιες φορές βγαλμένες απ' τις σελίδες κάποιου περιπετειώδους μυθιστορήματος. Έτσι, απ' το Γενάρη μέχρι τα μέσα Μάρτη του 1920, ο Α. Λάσκεβιτς, διοικητής του 13ου Συντάγματος του Ε.Ε.Σ.Ο. (μ), κρυβόταν στην καλύβα ενός Έλληνα γέροντα στο χωριό του Βελίκι Γιανισόλ. Το Γενάρη του 1920, απέφυγε ως εκ θαύματος την καταδίωξη των Κόκκινων και στάθηκε ικανός να δραπετεύσει απ' το περικυκλω

μένο Γκιουλάι-Πολέ με το Στρατιωτικό ταμείο των 4,5 εκατομμυρίων καρμποβάνετς **[στη: ουκρανικό νόμισμα της εποχής]** [9 – σ. 384]. Αυτά αποτελούσαν το ποσό που είχε απαλλοτριωθεί απ' τους Μαχνοβίτες από την τράπεζα του Αικατερίνοσλαβ το Νοέμ βρη του 1919. Αφότου το κύριο σώμα του Ε.Ε.Σ.Ο. (μ) έφτασε στο Βελίκι Γιανισόλ, το προσωπικό του δέχτηκε την επίσκεψη Ελλήνων ανταρτών που άρχισαν ν' αφηγούνται ιστορίες για την άσπρη ζωή του Λάσκεβιτς. Ο τελευταίος είχε απολέσει εμφανώς τον αυτοέλεγχό του απ' τη στιγμή που έμαθε ότι πάσχει από σύφιλη. Ο Λάσκεβιτς ξόδευε λεφτά για οτιδήποτε του έκανε κέφι, έδινε χορούς και γιορτές, έκανε πλούσια δώρα στις ερωμένες του, πληρώνοντάς τες μέχρι και 200 χιλιάδες καρμποβάνετς για κάθε επίσκεψή» τους κτλ. «Οι Έλληνες λένε ότι αυτά τα χρήματα, που κόστισαν το αίμα,

τις ζωές και την υγεία πολλών επαναστατών, κατασπαταλώνται τόσο εύκολα κι ξεδιά ντροπα απ' τους διοικητές τους, ώστε τώρα δεν επιθυμούν να πολεμήσουν για τέτοιους επικεφαλής και προτίθενται να εκκαθαρίσουν όλους αυτούς που πλούτισαν και ζουν μες την πολυτέλεια στις πλάτες των έντιμων επαναστατών, και μονάχα τότε θα πάνε στο Μέτωπο». Μια έρευνα απέδειξε ότι στον Λάσκεβιτς είχαν απομείνει μόνο 105 χι λιάδες καρμπ. Αυτός ο διοικητής, που παλιότερα είχε λατρευτεί για την κατάληψη του Αικατερίνοσλαβ, έπρεπε να εκτελεστεί σύμφωνα με όλες τις αντιλήψεις περί αναρχικής τιμής. Ωστόσο, ο Λάσκεβιτς δεν είχε αποθαρρυνθεί διόλου. Ενώ συνέτασσε την αναφορά του σχετικά με την τύχη των χρημάτων, προσκάλεσε τα μέλη της Μαχνοβιτικής ελίτ σ' ένα σουαρέ που περιλάμβανε μια λιχουδιά, καινούρια για τους Μαχνοβίτες – το τσεμπουρέκι (κιρ-κίρι για τους Έλληνες). Ο ίδιος ο Μάχνο, γνωρίζοντας καλά τη μοίρα του διοικητή, αρνήθηκε να περάσει τη βραδιά τρώγοντας εδέσματα, όμως η γυναίκα του, η 23χρονη δασκάλα της Ουκρανικής γλώσσας, Γ. Κουζμένκο, πήγε παρέα με την καλύτερή της φίλη κι έναν Μαχνοβίτη αταμάνο, **(στην αρχηγός, διοικητής)** το Βούλγαρο Αμπράμ Μπουντάνοβ. Όλοι απόλαυσαν τα τσεμπουρέκια κι ο Λάσκεβιτς έφερε μια πιατέλα για τον Μπάτκο, συνοδεύοντας τις κοπέλες μετά τη γιορτή κι ενώ ήταν αργά το βράδυ. Φτάνοντας στην καλύβα όπου έμενε ο Μάχνο, ο Λάσκεβιτς διασκέδασε για λίγο τη νεαρή σύζυγο του Μπάτκο κάνοντας κάποια τρικ με τραπουλόχαρτα. Ωστόσο, η σύναψη καλών σχέσεων με τα σόγια του Μάχνο δεν τον βοήθησε πολύ. Την επόμενη μέρα, ο Λάσκεβιτς δικάστηκε δημόσια κι εκτελέστηκε στην κεντρική πλατεία του Βε λίκι Γιανισόλ. Αμέσως μετά την εκτέλεσή του, οι Μαχνοβίτες εμφάνισαν έναν ακόμα κλέφτη, κάποιον Έλληνα παρτιζάνο «ο οποίος είχε πλούτισει απότομα» και τον εκτέλεσαν επίσης. Κατόπιν τούτων, συγκαλέστηκε συγκέντρωση στην οποία εξηγήθηκαν οι εκτελέσεις των δύο ανθρώπων. Οι χωρικοί έμειναν ικανοποιημένοι. Ένας απ' αυτούς δήλωσε: «Φαίνεται πως έχουμε νόμο και τάξη εδώ – κανείς δεν μπορεί να επωφεληθεί από πράγματα που δεν του ανήκουν...» [8 – σ. 836]

Ωστόσο, το 1920, νιώθοντας τη δύναμη της Κομμουνιστικής κυβέρνησης και φο βούμενο την καταστολή, ένα τμήμα των Ελλήνων άρχισε να κρατάει αποστάσεις απ' το Μάχνο. Στις 24 Φλεβάρη του 1920, οι Μαχνοβίτες έφτασαν ξανά στο Κομάρ και συγκάλεσαν συγκέντρωση. Αντίθετα όμως με το 1918, οι Έλληνες δε συνεισέφεραν εθελοντές στο απόσπασμα. Κατά συνέπεια, ο Μάχνο αρνήθηκε να συναντήσει ακόμα και κατ' ιδίαν τους αντιπροσώπους των χωρικών, παραμένοντας στην καλύβα που είχε καταλύσει. Στις 25 Φλεβάρη, σύμφωνα με το ημερολόγιο του Λ. Γκολίκ, το Μαχνοβιτικό απόσπασμα επισκέφτηκε το Βελίκι Γιανισόλ. Παρά την οργάνωση μιας συγκέντρωσης που συνοδεύτηκε από το χτύπημα των καμπάνων, και την εκτέλεση ορισμένων Κομμουνιστών που ήταν υπεύθυνοι

για την επίταξη της τροφής, οι Έλληνες αρνήθη καν να πολεμήσουν [18 – σ. 168]. Όμως, το εντατικοποιημένο σύστημα επίταξης κι η ανηλεής καταστολή των πρώην Μαχνοβιτών μετέβαλε πολύ γρήγορα την κατάσταση. Το Μάρτη του 1920, το 22ο Σοβιετικό τιμωρητικό σύνταγμα εκτέλεσε επτά ανθρώπους στο Κομάρ, δέκα στο Μπογκατίρ και δώδεκα στην Κωνσταντινούπολη, καίγοντας επίσης και έναν αριθμό σπιτιών [2 – σ. 182]. Ήδη, απ' το καλοκαίρι του 1920, μια

– 17 –

αναφορά προς την υπηρεσία πληροφοριών του Νοτιο-Δυτικού Μετώπου δήλωνε ότι μόνο στο Κομάρ, οι πράκτορες είχαν εντοπίσει Μαχνοβιτικές εφεδρείες που ανέρχο νταν στους 1.000 πεζικάριους, «σαφέστατα αποτελούμενες από ντόπιους» [19 – αρκ. 6]. Αυτοί αποκαλούνταν Μαχνοβίτες-**podenniki** [μεροκαματιάρηδες]. Ο συγκεκριμένος χαρακτηρισμός υποδήλωνε τους χωρικούς που υποστήριζαν τους Μαχνοβίτες και την πολιτική τους, οι οποίοι όμως για ηλικιακούς ή οικογενειακούς λόγους δεν ήταν σε θέση να υπηρετούν διαρκώς στον Ε.Ε.Σ.Ο. (μ). Επιπλέον, όταν διεξάγονταν ταυτό χρόνες επιχειρήσεις μεγάλης κλίμακας που απαιτούσαν πολυάριθμο βοηθητικό προ σωπικό, αυτοί οι άνθρωποι προσκαλούνταν για να συνδράμουν το Μάχνο ή άλλους διοικητές. Εξοπλισμένες κατά το δυνατόν, τούτες οι παρτιζάνικες μονάδες λάβαιναν μέρος σε στρατιωτικές επιχειρήσεις και στην περίπτωση που αυτές ήταν επιτυχείς, οι Μαχνοβίτες διοικητές τους ανταμείβαν μ' ένα μερτικό απ' τα λάφυρα. Κατόπιν, οι «με ροκαματιάρηδες» επέστρεφαν στα σπίτια τους, έκρυβαν ξανά τα όπλα τους και ζούσαν τη ζωή τους ως φιλήσυχοι χωρικοί μέχρι την επόμενη πρόσκληση του Μπάτκο. Δεν ξαφνιάζει κανέναν το γεγονός ότι οι μάχες που διεξάγονταν γύρω απ' τα ελληνικά χωριά κατέληγαν σε θριάμβους για τους Μαχνοβίτες.

Ένδειξη για τ' ότι οι Μαχνοβίτες θεωρούσαν τα ελληνικά χωριά ως την πιο αξι όπιστη βάση εφοδιασμού τους αποτελεί το γεγονός ότι το Νοέμβρη του 1920, η Ρά ντα (Συμβούλιο) του Εξεγερτικού Στρατού, παράλληλα με το διοικητικό προσωπικό, αποφάσισαν πως στην περίπτωση μιας προδοτικής επίθεσης του Κόκκινου Στρατού στο Γκιουλάι-Πολέ, ο στρατός θα αποσυρόταν στην περιοχή του Βελίκι Γιανισόλ, 60 βέρστια ανατολικά του πρώτου. Όταν αυτό συνέβη, το κύριο σώμα των Μαχνοβιτών διέσπασε την περικύκλωση του Γκιουλάι-Πολέ, σταματώντας για μερικές μέρες στο ίδιο το Βελίκι Γιανισόλ. Ήταν εδώ, στην ελληνική περιοχή, που η ομάδα του Γκιουλάι-Πολέ συνδέθηκε με την Κριμαϊκή ομάδα του Ε.Ε.Σ.Ο. (μ) – ή τουλάχιστον με τ' απομεινάρια της. Οι δύο Μαχνοβιτικοί σχηματισμοί είχαν ορίσει τη συνάντησή τους στις 6 Δεκέμβρη του 1920, κοντά στο Στάρυ Κέρμεντσουκ. Το μήνα αυτό, κοντά στο ελληνικό χωριό Κωνσταντινούπολη, η ομάδα του Μάχνο που αριθμούσε 300 άντρες περικυκλώθηκε απ' τις κατά πολύ μεγαλύτερες δυνάμεις της Νότιας Ομάδας του Ρ. Έιντεμαν αλλά στά θηκε ικανή να διασπάσει τον κλοιό συνεχίζοντας τις επιχειρήσεις. [20 – σ. 182]

Η αλήθεια είναι πως ο μυστικός ανεφοδιασμός των Μαχνοβιτών γινόταν όλο και δυσκολότερος για τους Έλληνες. Το φθινόπωρο του 1920, ξέσπασε στα ελληνικά χωριά επιδημία αφθώδους πυρετού που εξόντωσε τα άλογα. Έπειτα μολύνθηκαν τα πουλερικά, οι χοίροι και τα υπόλοιπα ζωντανά τους. Η πλειοψηφία των νοικοκυριών έπρεπε να περάσει το χειμώνα του 1920-21 χωρίς στην ουσία να διαθέτει προμήθειες. Την άνοιξη του 1921 προέκυψε παρατεταμένη ανομβρία. Η Αλεξάντρα Αγκαφονίνβα Ντέλιεβα απ' το Νόβα Καρακούμπ θυμάται: «...όλα είχαν στεγνώσει, τα σπαρτά είχαν καταστραφεί κι ήταν μια απαίσιος σοδειά. Για μας και για πολλούς ακόμα ξεκινούσαν τρομερές μέρες κι ο λιμός ήταν απερίγραπτος». Η πείνα εμπόδιζε την παροχή ενεργής βοήθειας στους εξεγερμένους Μαχνοβίτες απ' τους Έλληνες της Αζοφικής. Ο Εξεγερτικός Στρατός μετακινήθηκε σε άλλες περιοχές της Ουκρανίας που δεν είχαν πληγεί

– 18 –

τόσο πολύ απ' το λιμό κι έπειτα κατέρρευσε ολοκληρωτικά κάτω απ' τα πλήγματα των υπέρτερων δυνάμεων του εχθρού. Είναι επίσης ενδιαφέρον ότι κατά το 1921 μερικοί Μαχνοβίτες διοικητές σκέφτονταν σοβαρά μια εκστρατεία του Εξεγερτικού Στρατού στην Τουρκία σε υποστήριξη του επαναστατικού στρατού του Μουσταφά Κεμάλ. Οι Κεμαλιστές, απ' την πλευρά τους, ήταν γνωστοί για τις φανατικές ανθελληνικές τους πεποιθήσεις. Οι σύγχρονοι Έλληνες ιστορικοί τους έχουν απευθύνει την κατηγορία της γενοκτονίας όσον αφορά τον ελληνικό πληθυσμό του Πόντου. Επιπλέον, υπήρχε σχέδιο για τη μεταφορά του Μαχνοβιτικού Στρατού μέσω του Καυκάσου, προς βοήθεια των Κεμαλιστών Τούρκων. Παρόμοιες προθέσεις των Μαχνοβιτών, θα καταδικάζονταν αναμφίβολα απ' τους Έλληνες της Αζοφικής.

Ας συνοψίσουμε. Οι Έλληνες της Αζοφικής έλαβαν μέρος στο Μαχνοβιτικό κίνημα με τον πλέον ενεργό τρόπο σε σχέση με τις υπόλοιπες εθνικές μειονότητες της Νότιας Ουκρανίας. Ενώ οι Εβραίοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην απλά λόγους στις γραμμές των εξεγερμένων κι οι Βούλγαροι δεν έφτασαν αριθμητικά στο επίπεδο του τάγματος, οι Έλληνες στάθηκαν ικανοί να συγκροτήσουν δύο ολοκληρωμένα αξιόμαχα συντάγματα. Ενώ Βούλγαροι κι Εβραίοι προσπάθησαν με κάθε τρόπο ν' αποφύγουν τις επαφές με τους εξεγερμένους, τα ελληνικά χωριά αποτέλεσαν τις πιο αξιόπιστες βάσεις για την παροχή ανθρώπινου δυναμικού, αλόγων και τροφής. Επομένως, δεν ξαφνιάζει τ' ότι κατά τη διετία 1937-38, η Σοβιετική κυβέρνηση θυμήθηκε τους Έλληνες για τη συμμετοχή τους στον αντιμπολσεβικικό αγώνα. Η ελληνική κοινότητα κατηγορήθηκε για τη δημιουργία εξεγερτικής αντεπαναστατικής οργάνωσης που είχε ως στόχο της τη διάσπαση ενός τμήματος της ΕΣΣΔ και τη συνένωσή του με την Ελλάδα. Ο αριθμός των συλλήψεων ήταν τόσο μεγάλος ώστε ο Λ. Γιάρουτσκι έχει βάσιμους λόγους να συγκρίνει την κλίμακα καταστολής εναντίον των ελληνικών χωριών με τη

Πηγές / Παραπομπές του Συγγραφέα:

1. Тепер И. Махно: от «единого анархизма» к стопам румынского короля. – Х., 1924.
2. Яруцкий Л. Махно и махновцы. – Мариуполь, 1996.
3. Народи Північного Приазов'я. – Мелітополь, 1997.
4. Лаврів П. Колонізація українських і суміжних степів. – К., 1994.
5. Махно Н. Украинская революция (июль – декабрь 1918 г.). – Париж, 1937.
6. Давидов М.Т. В партизанах // Звезда. – 1959. – № 2.
7. Гражданская война на Украине 1918-1920: Сборник документов и материалов. В 3 т. 4 кн., Т.1. Кн.2. — К., 1967.
8. Белаш А.В., Белаш В.Ф. Дороги Нестора Махно. – К., 1993.
9. Нестор Махно. Крестьянское движение на Украине. 1918 – 1921: Док. и мат. – М., 2006.
10. РДВА. Ф.936. – Оп.1. – Спр.4.
11. ЦДАВОВУ. Ф.1. – Оп.1. – Спр. 17.
12. РДВА. Ф.199. – Оп.3. – Спр. 371.
13. РДВА. Ф.936. – Оп.1. – Спр. 12.
14. Бек А. Такова должность...(Рассказывает Дыбец) // Избранные произведения. – М., 1989.
15. Вольная Кубань (Екатеринодар). – 1919.
16. РДВА. Ф.199. – Оп. 3. – Спр. 186.
17. РДВА. Ф. 199. – Оп.2. – Спр. 156.
18. Дневник начальника махновской контрразведки Л.Голика // Нестор Иванович Махно. Воспоминания, материалы, документы. – К., 1991. – С. 167-171.
19. ЦДАВОВУ Ф.2. – Оп.1. – Спр. 689.
20. Аршинов П. История махновского движения (1918-1921 гг.)—Запорожье, 1995.
21. Делиева А.А. 1848 – 1998 г. 150 лет из семьи Делиевых // Джерела з історії Південної України. Т.9. Мемуари та щоденники. Ч.2. – Запоріжжя, 2006.

– 19 –

Παράρτημα Ι

Nick Heath

Μια Σύντομη Αναφορά του Ρόλου των Ελλήνων της Μαύρης Θάλασσας στο Μαхновιτικό Κίνημα

Οι Έλληνες είχαν εγκατασταθεί στη βόρεια ακτή της Μαύρης Θάλασσας, στη σημερινή Ουκρανία και την Κριμαία, απ' τον 5ο π.Χ. αιώνα τουλάχιστον. Την περίοδο της Επανάστασης του 1917, υπήρχαν γύρω στους 180.000 απ' τους προ αναφερθέντες Ποντίους Έλληνες στη συγκεκριμένη περιοχή. Όταν οι Αυστριακοί Γερμανοί στρατιωτικοί υποστηρικτές της μαριονέτας του Αταμάνου Σκοροπάντσку αποσύρθηκαν απ' την Ουκρανία το 1918, οι Λευκοί του Ντενίκιν προσπάθησαν να επιστρατεύσουν αναγκαστικά τον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής της Μαριούπολης, μ' αποτέλεσμα να συναντήσουν την ένοπλη αντίσταση των τελευταίων. Οι Έλληνες αντιστάθηκαν στην επίταξη της τροφής κι άλλων εφοδίων απ' την πλευρά των Ντενικιστών, σοκαρισμένοι απ' τους βιασμούς των ντόπιων Ελληνίδων και την αυταρχική στάση των Λευκών. Αρχικά, δεν επιθυμούσαν να εμπλακούν στη διαμάχη, αναγκάστηκαν όμως να οργανώσουν μονάδες αυτοάμυνας την άνοιξη του 1919.

Ο Ισαάκ Τέπερ, αλλιώς Ηλία Γκορντέεβ, ήταν μέλος της Αναρχικής

Συνομοσπονδίας Nabat και πολέμησε με τους Μαχνοβίτες. Είχε εκδώσει την εφημερίδα Golos Makhnovtsa (Φωνή των Μαχνοβιτών) στο Χάρκοβο. Αιχμαλωτίστηκε απ' τους Κόκκινους και στρατολογήθηκε στην Τσε-Κα, διενεργώντας κατόπιν τούτου κατασκοπευτικές δραστηριότητες για λογαριασμό της στις γραμμές των Μαχνοβιτών. Το 1924 στο Χάρκοβο, έγραψε ένα λιβελογράφημα πάνω στο Μαχνοβιτικό κίνημα – το πιθανότερο, υπό την επίβλεψη κάποιου ανώτερου στελέχους της Τσε-Κα (επιδεικνύοντας τουλάχιστον τη στοιχειώδη εντιμότητα να δηλώσει ότι ο Μάχνο δεν υπήρξε αντισημίτης ή εθνικιστής). Το πόνημα του Αλεξέι Τολστόι (να μη συγχέεται με το μεγάλο Λέοντα, μιας που ο πρώτος ήταν βετεράνος υποστηρικτής του Τσαρισμού μέχρι να καταλήξει δουλοπρεπής θιασώτης του Στάλιν) που συκοφαντεί το Μάχνο, βασίζεται στη μπροσούρα του Τέπερ. Ο Τέπερ ισχυρίζεται ότι το Μαχνοβιτικό κίνημα προέρχεται απ' τους Έλληνες της Μαύρης Θάλασσας. Παρότι φαίνεται υπερβολικό, είναι αλήθεια πως το ένα πέμπτο των Μαχνοβιτικών δυνάμεων αποτελούνταν από Έλληνες κι ότι σύμφωνα με τον Αρσίνοβ ορισμένοι απ' τους καλύτερους Μαχνοβίτες διοικητές ήταν επίσης Έλληνες. Οι ελληνικές μονάδες ξεχώριζαν για την ισχυρή αυτοπεθαρχία, την οργάνωση και την αντοχή τους. Ένας απ' τους Έλληνες Μαχνοβίτες, ο διοικητής Παπαδόπουλος, έγινε διάσημος λόγω ενός Μαχνοβιτικού τραγουδιού κι ήταν ξακουστός ανάμεσα στους Έλληνες Πόντιους για δεκαετίες.

Ο Μπολσεβίκος κι αναρχικός αποστάτης Ντυμπέτς αναφερόταν ευνοϊκά στις ελληνικές μονάδες σημειώνοντας ότι ήταν οι πιο σταθερές κι αξιόπιστες των Μαχνοβιτών, ότι ο Μάχνο έτρεφε μεγάλο σεβασμό στο κουράγιο και τη μαχητική τους ικανότητα κι ότι μάχονταν συχνά στις πιο επικίνδυνες περιοχές. Ο Λεβ Γάρουτσκι

– 20 –

στο βιβλίο του για τη Μαριούπολη (1993) αναφέρει ότι οι Έλληνες της συγκεκριμένης περιοχής ήταν οι πρώτοι που ανταποκρίθηκαν στις εκκλήσεις του Μάχνο. Την άνοιξη του 1919, οι Έλληνες οργάνωσαν αντάρτικες ομάδες σε διάφορα χωριά της περιοχής της Μαριούπολης εναντίον του Ντενίκιν. Αυτές οι μονάδες διέθεταν διοικητές όπως ο Βλαντιμίρ Φεοφάνοβιτς Ταχταμίσεβ κι ο Τσουμπάρεβ (το «Ταχταμίσεβ» αποτελεί την εκρωσισμένη εκδοχή –που χρησιμοποιούνταν μόνο στα επίσημα ντοκουμέντα– του Ταταρικού ονόματος «Τοχταμίς» που είχε αρχίσει να χρησιμοποιεί). Η κατάληψη της Μαριούπολης στις 29 Μάρτη εκείνης της χρονιάς, που προηγουμένως κατείχαν οι Γαλλικές και Ντενικινικές δυνάμεις, οφειλόταν εν μέρει στο 9ο (Ελληνικό) σύνταγμα, του οποίου ηγούνταν ο Ταχταμίσεβ, στο πλάι του 8ου Μαχνοβιτικού συντάγματος του Κυριλένκο. Ο Ταχταμίσεβ βραβεύτηκε για την ενέργειά του με το Μετάλλιο του Ερυθρού Λαβάρου απ' τους Μπολσεβίκους, το οποίο του απένειμε ο ναύτης της Κρονστάνδης και Μπολσεβίκος Πάβελ Ντυμπένκο τον Απρίλη. Ο Ιβάν Τσουμπάρεβ στο έργο του «Το Αντάρτικο Κίνημα στην Μαριούπολη,

1918-1919» αναφέρει ότι ο Ταχταμίσεβ επιχειρούσε στο Στάρυ Κέρμεντσουκ, το Νόβυ Πετρίβκοβκα, το Νόβυ Καρατά και το Γιανισόλ, ενώ κοντά στο Μάλι Γιανι σόλ, το Τσερντακλύ, την Κελλέροβκα και τη Μακεντόνιβκα έδρασαν τ' αποσπάσματα των Σπρούτσκο, Τσολόλο και Μποχαντύσι.

Ο Μάχνο στ' «Απομνημονεύματά» του θυμάται ότι σχεδίασε μια επιδρομή στη νοτιοανατολική περιοχή των Μπερντιάνσκ-Μαριούπολης και Γιουζόβκα, προκειμένου να παρακινήσει σ' εξέγερση τον πληθυσμό. Μετά τη μάχη που διεξήχθη στο Μπολσσί Μιχαήλοβκα, όπου οι επαναστάτες αποφάσισαν ν' ανακηρύξουν το Μάχνο ηγέτη τους, [οι Μαχνοβίτες] εισήλθαν στο ελληνικό χωριό Κομάρ απωθώντας μια μονάδα της Ουκρανικής Εθνικής Φρουράς. Κατόπιν τούτου, ο Μάχνο κι ένας ακόμα αναρχικός απ' το Γκιουλάι-Πολέ, ο Αλεξέι Μαρτσένκο, που δούλευε ως μηχανοδηγός στα τρένα, απευθύνθηκαν στον τοπικό πληθυσμό εκφωνώντας επαναστατικούς λόγους. Πολλοί ντόπιοι Έλληνες προσχώρησαν αμέσως στις Μαχνοβιτικές δυνάμεις με τα δικά τους άλογα. Έπειτα ο Μάχνο προχώρησε μέχρι το Μπογκατίρ, το χωριό που κατοικούνταν από Έλληνες Ουρούμ (που μιλούσαν μια Ελληνο-Ταταρική διάλεκτο), καθώς και στα χωριά Βελίκι Γιανισόλ και Μάλι Γιανισόλ, που ήταν επίσης ελληνικά. Έτσι, οι Έλληνες της Μαριούπολης ήταν οι πρώτοι που ανταποκρίθηκαν θετικά στο κάλεσμα του Νέστορ Μάχνο.

1.500 Έλληνες Πόντιοι οργανώθηκαν αρχικά σε μάχιμες μονάδες. Ένα ελληνικό Μαχνοβιτικό σύνταγμα πολέμησε στο πλάι ενός Εβραϊκού μαχνοβιτικού στρατιωτικού σχηματισμού σε μια μάχη ενάντια στους Λευκούς τον Ιούνιο του 1919. Η περιοχή της Μαριούπολης αποτελούσε ασφαλή τόπο για τους Μαχνοβίτες. Ήταν στο χωριό του Βελίκι Γιανισόλ που κατέφυγε ο Μαχνοβίτης διοικητής Λάσκεβιτς, όταν κατόρθωσε να διαφύγει απ' το περικυκλωμένο απ' τους Μπολσεβίκους Γκιουλάι-Πολέ, με το Μαχνοβιτικό ταμείο που περιείχε χιλιάδες ρούβλια. Εκεί του έδωσε άσυλο ένας Έλληνας γέροντας. Δυστυχώς, το μεγάλο χρηματικό ποσό τον δελέασε τόσο ώστε άρχισε να το ξοδεύει αφειδώς. Τούτο, όχι μονάχα αποξένωσε τον τοπικό πληθυσμό αλλά επέφερε και

την οργή των Μαχνοβιτών. Εκτελέστηκε για την κατάχρηση στην κεντρική πλατεία του χωριού το καλοκαίρι του 1920.

Στην τελική φάση του Μαχνοβιτικού κινήματος, συγκαλέστηκε μια ακόμα συγκέντρωση στο Κομάρ στις 24 Φλεβάρη του 1920. Δυστυχώς, οι ντόπιοι ήταν φοβισμένοι στη σκέψη της Μπολσεβικικής καταστολής και δεν υπήρξε από μέρους τους μεγάλη διάθεση για προσχώρηση στους μαχητές. Το Μάρτη, ένα Μπολσεβικικό τιμωρητικό απόσπασμα έφτασε στην περιοχή κι εκτέλεσε 7 ανθρώπους στο Κομάρ, 10 στο Μπογκατίρ και 12 στην

Κωνσταντίνοβκα. Τα επόμενα χρόνια ακολούθησαν επιπλέον αντίποινα. Εκατοντάδες Έλληνες Πόντιοι είχαν δολοφονηθεί απ' τις δυνάμεις του Ντενίκιν κι ακολούθησαν οι Μπολσεβίκοι. Κατά την περίοδο του Στάλιν, οι ντόπιοι Έλληνες υπέστησαν κι άλλες σφαγές κι εκτοπίσεις απ' την περιοχή.

Ο Τοχταμής-Ταχταμίσεβ, ντόπιος απ' το Βελίκι Γιανισόλ, έτρεφε ανέκαθεν, όπως φάνηκε, κάποια συμπάθεια για τους Μπολσεβίκους. Έγινε αρχικά γνωστός όταν οργάνωσε πρώτος μια μικρή μονάδα στο χωριό του.

Αργότερα πέρασε στους Μπολσεβίκους και κατόπιν συμμετείχε στη δημιουργία μιας κονσερβοποιίας ψαριών στη Μαριούπολη, της οποίας έγινε ο πρώτος διευθυντής. Πέθανε το 1935 εξαιτίας εγγενούς νοσήματος.

Στους γνωστούς Έλληνες Μαχνοβίτες περιλαμβάνονται οι αδερφοί Μαυρουδή απ' το ελληνικό χωριό Κέρμεντσουκ. Αναφέρονται απ' τον Μπιελάς στην κατάθεσή του στην Τσε-Κα. Ο ένας τους υπήρξε διοικητής ενός Μαχνοβιτικού τάγματος. Σύμφωνα με τον Μπιελάς, μετά τη διάλυση του Μαχνοβιτικού κινήματος, προσχώρησε στο Κομμουνιστικό Κόμμα κι εργάστηκε στην περιοχή του Βολνοβάσκου.

Ο νεότερος αδερφός του παρέμεινε αναρχικός σύμφωνα με τον Μπιελάς κι αποστρεφόταν τη Νέα Οικονομική Πολιτική – ΝΕΠ των Μπολσεβίκων που θεωρούσε ότι έκανε τους πλούσιους χωρικούς πλουσιότερους και τους φτωχούς φτωχότερους. Ενεπλάκη στον εκπαιδευτικό-πολιτικό τομέα των Μαχνοβιτών, προπαγανδίζοντας την ίδρυση αναρχικών κομμούνων.

Είχε επίγνωση, και πάλι σύμφωνα με τον Μπιελάς, της ανάγκης για τη διεξαγωγή της αναρχικής προπαγάνδας ανάμεσα στον ελληνικό πληθυσμό αλλά δεν επιθυμούσε να στοχοποιηθεί απ' την καταστολή, παρόλο που είχε εμπλακεί διακριτικά στην οργάνωση κομμούνων με την έγκριση των τοπικών αρχών. Στάθηκε προφανώς σε θέση να οργάνωσει τέτοιες κοινότητες στο Βελίκι Γιανισόλ, το Στάρυ Κέρμεντσουκ, το Νόβυ Κέρμεντσουκ και την Κωνσταντίνοβκα. Ο Μαυρουδής (δεν είναι ξεκάθαρο ποιος απ' τους δύο αδερφούς) ήταν ο γραμματέας του Επαναστατικού Στρατιωτικού Συμβουλίου του Μαχνοβιτικού κινήματος που συνήλθε στις 10 Απρίλη του 1919, μαζί με τον Εβραίο αναρχικό Κογκάν (τονίζοντας τον αδιαπραγμάτευτο διεθνισμό των Μαχνοβιτών).

Ένας επιπλέον βασικός παράγοντας της προσέλευσης των Ελλήνων απ' τους Μαχνοβίτες αποτέλεσαν οι διακηρύξεις των τελευταίων πάνω στα δικαιώματα των διάφορων εθνικών μειονοτήτων σχετικά με τη γλώσσα, τα έθιμα, την ενδυμασία και την κουλτούρα τους, την ίδια στιγμή που αποκήρυσσαν αυστηρά τον εθνικισμό υιοθετώντας ρητά διεθνιστική στάση. Η ικανότητα των Μαχνοβιτών να προσελκύσουν τμήματα αυτών των εθνικών μειονοτήτων (με την εξαίρεση ελαχίστων περιπτώσεων όσον αφορά τους Γερμανόφωνους) τους πιστώνεται για πάντα.

Παράρτημα Β

Μανιφέστο του Επαναστατικού Στρατού της Ουκρανίας – Μαχνοβσίνα (1920)

Προς τους αγρότες και τους εργαζομένους όλης της Ουκρανίας! *Να μεταδοθεί με τηλεγράφο, τηλέφωνο ή αγγελιαφόρο στα χωριά όλης της Ουκρανίας! Να διαβαστεί στις συνελθύσεις εργατών και αγροτών, στα εργοστάσια και στα αγρο κτήματα!*

Αδέλφια εργαζόμενοι!

Ο επαναστατικός στρατός της Ουκρανίας έχει δημιουργηθεί για να αντισταθεί στην κατοχή των εργατών και των αγροτών από την αστική τάξη και την Μπολσεβικική κομμουνιστική δικτατορία. Έχει θέσει σα στόχο την πλήρη απελευθέρωση των Ουκρανών εργαζομένων από το ζυγό οποιουδήποτε είδους τυραννίας και τη δημιουργία ενός δικού μας, γνήσιου σοσιαλιστικού συστήματος. Ο επαναστατικός στρατός των Μαχνοβιτών ανταρτών έχει παλέψει με θάρρος σε πολλά μέτωπα προκειμένου να επιτευχθεί αυτός ο στόχος. Κατάφερε προς το παρόν επιτυχή έκβαση στην πάλη ενάντια στο στρατό του Ντενίκιν, απελευθερώνοντας σπιθαμή προς σπιθαμή την περιοχή, όπου υπάρχει τυραννία και κατοχή.

Πολλοί εργαζόμενοι κι αγρότες έχουν αναρωτηθεί: Τι ακριβώς κάνετε εσείς; Τι μπορούμε και τι θά 'πρεπε να κάνουμε εμείς; Πώς θά 'πρεπε να αντιμετωπίσουμε τους νόμους των αρχών και των οργανώσεών τους;

Σ' αυτές τις ερωτήσεις, καλείται να απαντήσει η Ουκρανική Ένωση Εργατών και Αγροτών. Πράγματι, πρέπει να καλέσει πολύ σύντομα όλους τους αγρότες και τους εργάτες σε συμβούλιο για να αποφασίσουν. Δεδομένου όμως ότι η ακριβής ημερομηνία που θα συγκληθεί η συνέλευση των αγροτών και των εργαζομένων –στην οποία θα έχουν την πιθανότητα να ενωθούν– προκειμένου να συζητήσει και να επιλύσει τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι αγρότες και οι εργάτες μας, δεν είναι γνωστή, ο Μαχνοβίτικος επαναστατικός στρατός κρίνει χρήσιμο να δημοσιεύσει το ακόλουθο μανιφέστο:

1. Όλες οι διατάξεις της κυβέρνησης Ντενίκιν ακυρώνονται με το παρόν έγγραφο (...) Επιπλέον ακυρώνονται όλες εκείνες οι διατάξεις της κομμουνιστικής κυβέρνησης που συγκρούονται με τα συμφέροντα αγροτών και εργαζομένων. Εναντίον κείται στην κρίση των ίδιων των εργαζομένων ν' αποφασίσουν σε ποια σημεία οι διατάξεις της κομμουνιστικής κυβέρνησης είναι καταστρεπτικές για τα συμφέροντά τους.

2. Όλα τα κτήματα που ανήκουν στα μοναστήρια, τους μεγαλοκτηματίες και άλλους εχθρούς περνούν στα χέρια εκείνων που ζουν από την εργασία των χεριών τους

– 23 –

και μόνο. Αυτή η μεταβίβαση της περιουσίας πρέπει να καθοριστεί στα συμβούλια μετά από συζήτηση με την αγροτιά. Οι αγρότες θα πρέπει να λάβουν υπ' όψη τους όχι μόνο τα προσωπικά συμφέροντά τους αλλά και τα κοινά συμφέροντα των μο

χθούνητων ανθρώπων, που υποκύπτουν από το ζυγό των

εκμεταλλευτήν. 3. Τα εργοστάσια, οι εταιρείες, τα ανθρακωρυχεία και τα άλλα μέσα παραγωγής περιέρχονται στην κυριότητα της εργατικής τάξης συνολικά, η οποία αναλαμβάνει την ευθύνη για την κατεύθυνση και τη διοίκησή τους, επωφελούμενη από την εμπειρία της να ενθαρρύνει την ανάπτυξή τους και με στόχο να συγκεντρωθεί ολόκληρη η παραγωγή της χώρας κάτω από την ομπρέλα μιας ενιαίας οργάνωσης. 4. Όλοι οι αγρότες και οι εργαζόμενοι καλούνται να οργανώσουν μόνοι τους ελεύθερα συμβούλια αγροτών-εργατών. Μόνο οι εργάτες και οι αγρότες που παίζουν έναν ενεργό ρόλο σε κάποιο χρήσιμο τομέα της οικονομίας μπορούν να εκλεχθούν σε τέτοια συμβούλια. Οι αντιπρόσωποι των πολιτικών οργανώσεων δεν πρόκειται να παίζουν κανέναν ρόλο στα συμβούλια των εργαζομένων και των αγροτών, επειδή αυτό μπορεί να βλάψει τα συμφέροντα των ίδιων των εργαζομένων. 5. Η ύπαρξη των τυραννικών, στρατοκρατικών οργανώσεων που είναι σε διαφωνία με το πνεύμα των ελεύθερων εργαζομένων δεν θα επιτραπεί.

6. Η ελευθερία του λόγου, του τύπου και της συμμετοχής στα συμβούλια αποτελεί δικαίωμα κάθε εργαζόμενου και οποιαδήποτε ενέργεια αντίθετη προς αυτές τις ελευθερίες αποτελεί πράξη αντεπαναστάσης.
7. Οι οργανώσεις της αστυνομίας καταργούνται με το παρόν έγγραφο: Στη θέση τους θα πρέπει να οργανωθούν ομάδες αυτοάμυνας από τους εργάτες και τους αγρότες και να επανδρωθούν από τους ίδιους.
8. Τα συμβούλια των εργατών και των αγροτών αντιπροσωπεύουν την αυτοάμυνα όλων των εργαζομένων: κάθε ένα από αυτά θα πρέπει να αγωνίζεται με οποιοδήποτε τρόπο ενάντια στις επεμβάσεις των αστών και των στρατιωτικών. Οι ληστρικές ενέργειες θα πρέπει να καταδικάζονται – ληστές και αντεπαναστάτες [πρέπει] να εκτελούνται επί τόπου.
9. Τόσο το Σοβιετικό όσο και το Ουκρανικό νόμισμα είναι αποδεκτά με αναλογία αντιτίμου: όλες οι παραβιάσεις αυτής της διάταξης θα τιμωρούνται. 10. Η ανταλλαγή των αγαθών, προϊόντων ή εργαλείων παραμένει ελεύθερη, εκτός αν επιτηρείται από τις οργανώσεις αγροτών και

εργαζομένων. Προτείνεται ότι τέτοιες ανταλλαγές πρέπει να προχωρήσουν μεταξύ των εργαζομένων. 11. Όσοι εμποδίσουν τη διάδοση αυτού του μανιφέστου θα θεωρηθούν αντεπανα στάτες και σαν τέτοιοι θα αντιμετωπίζονται.

Επαναστατικός στρατός της Ουκρανίας (Μαχνοβσίνα)
1η Ιανουαρίου 1920

- 24 -

Λαϊκή Βιβλιοθήκη

**Α. Παπανδρέου 18
Κεάπολη**

(Ρουμανικά)

**lavidysois@g
mail.com**

**http://laikhniv
vliot.blogspot**

υ.ετ